DE OMROEPER, DECEMBER 2012, JAARGANG 25, NR. 4
Redactie: Henk Schaftenaar, tel. (035) 694 68 60
E-mail: info@stichtingvijverberg.nl Website: www.stichtingvijverberg.nl

Op de artikelen in dit tijdschrift berusten auteursrechten.
Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen en illustraties is slechts toegestaan na voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

INHOUD

blz
129 Het verhaal van landgoed Dennenoord, *Henk Schaftenaar.*
148 Het schier onmogelijke gepresteerd. Floris Vos legt spoorbaan aan van De Limiten naar de Gooische H.B.S. te Bussum, *Henk Schaftenaar.*
153 Over de Oostenrijkse Successieoorlog, de Liberale Gift en de jurisdictie van het Naardermeer, *Henk Schaftenaar.*
158 De Firma A.J.A. van Norren, kruideniers in de Peperstraat te Naarden, *Henk Schaftenaar.*

Het verhaal van landgoed Dennenoord

Henk Schaftenaar

In 1904 kocht dr. Christian Wilhelm Janssen (1860-1927) een perceel bosgrond tussen de Bollelaan en de Bikbergerweg (nu Jan van Woensel Kooylaan) en liet daar het landhuis Dennenoord bouwen. Met dit initiatief werd Naarden een bijzondere inwoner en een monumentale villa rijker. Dr. Janssen bleek een weldoener enig in zijn soort en Dennenoord groeide binnen vier jaar uit tot een klein landgoed.
Dennenoord bestaat tegenwoordig niet meer. In 1919 schonk dr. Janssen het landgoed aan Natuurmonumenten. Deze vereniging verkocht het complex in 1962 aan een projectontwikkelaar. Het landhuis werd in 1985 door brand verwoest. In dit verhaal volgen we de geschiedenis van Dennenoord (1), waarvan de stichting samenhangt met de verwikkelingen rond de modelboerderij Oud-Bussem. Daarom eerst een korte inleiding over dat onalledaagse bedrijf.

Modelboerderij en villapark Oud-Bussem
In 1902 was de economiestudent Joannes van Woensel Kooy (1878-1903) eigenaar geworden van het circa 300 hectaren omvattende landgoed Oud-Bussem. In 1903 richtte hij met de erfgooiersvoorman Floris Vos de N.V. Oud-Bussem Exploitatiemaatschappij op. De vennootschap had twee doelen: het stichten van een modelboerderij en het bouwrijp maken van een deel van de gronden van Oud-Bussem. In 1903 vond de eerste steenlegging plaats voor de modelboer-

omroeper 2012 nr4.indd 1 03-11-11 12:50

Villapark met de gelijknamige modelboerderij Oud-Bussem omstreeks 1925. 1. Bollelaan, 2. Bikbergerweg, later Jan van Woensel Kooylaan, 3. Flevolaan, 4. Beukenlaan, 5. Landhuis Dennenoord, 6. Modelboerderij Oud-Bussem.

derij, een bedrijf waar bacterievrije melk zou gaan worden geproduceerd. De gebouwen werden ontworpen door de architect K.P.C. de Bazel (1869-1923). In 1906 werd de modelboerderij voltooid. Van Woensel Kooy heeft dat helaas niet kunnen meemaken; nog in het stichtingsjaar overleed hij op slechts 25-jarige leeftijd.

Met de exploitatie van de gronden van Oud-Bussem kon in 1904 worden begonnen toen voor het Bosch van Bredius (het gedeelte tussen de Bollelaan, Flevolaan en de Oud Blaricummerweg) door De Bazel een uitbreidingsplan was ontworpen. Het gebied bestond uit bossen met eikenhakhout en aangeplante dennen. Nadat op 21 december 1904 het plan door de gemeenteraad van Naarden was aangenomen, werd een infrastructuur van grindwegen aangelegd.

Beide doelstellingen van de exploitatiemaatschappij liepen aanvankelijk op een fiasco uit. Door het vroegtijdig overlijden van de initiatiefnemer en financier van het project was de onderneming in wankele omstandigheden geraakt. De modelboerderij draaide met verliezen en voor de bouwkavels in het villapark kwamen geen gegadigden opdagen. In 1907 ging de onderneming dan ook failliet. Landgoed Oud-Bussem viel vervolgens in stukken uiteen. Voor de zo goedbedoelde modelboerderij bleek echter een redder aanwezig.

omroeper 2012 nr4.indd 2 03-11-11 12:50

Dr. Christian Wilhelm Janssen

Het was dr. Christian Wilhelm Janssen die in 1908 met een commissariaat en een deelname van ruim 100.000 gulden een doorstart voor de modelboerderij mogelijk maakte. N.V. Melkerij Hofstede Oud-Bussem was voortaan de naam. Grote financiële injecties bleken echter telkens nodig om de magere resultaten van het bedrijf aan te zuiveren. Deels werd dit kapitaal verkregen uit verkoop van grond, maar veelal was het dr. Janssen die met zachte leningen het bedrijf er bovenop hielp.

Dr. Christian Wilhelm Janssen (1860-1927). Collectie Tropenmuseum.

Wie was deze kapitaalkrachtige weldoener? Christian Wilhelm Janssen werd op 29 januari 1860 in Amsterdam geboren als eerste zoon van de koopman en filantroop Peter Wilhelm Janssen, die wel 'de koning van Sumatra' werd genoemd (2). Christian Wilhelm doorliep het gymnasium in Hannover, studeerde geschiedenis in Genève, Leipzig, Heidelberg en Straatsburg, maakte in zijn studententijd een wereldreis en verbleef geruime tijd op Sumatra. In 1883 voltooide hij zijn studie in Straatsburg en promoveerde in 1886 met een proefschrift getiteld 'Die Holländische Kolonialwirtschaft in den Battakländern von Sumatra'. Evenals zijn vader ging hij in de tabakshandel en nam in 1889 een plantage - de Senembah Maatschappij - in het noordoosten van Sumatra over. Dr. Janssen verbeterde de gezondheidstoestand en het opleidingsniveau van zijn werknemers en daarmee werd 'de Senembah' een belangwekkend voorbeeld voor de andere maatschappijen. Dr. Janssen bezat op den duur aandelen in tal van bedrijven en stak veel geld in sociaal-maatschappelijk ingestelde fondsen. Hij schreef veel leningen en hypotheken uit aan mensen die om sociale redenen in financiële moeilijkheden waren geraakt. Ook stichtte hij fondsen ter ondersteuning van een goed doel. Zo hielp hij keuterboeren in Friesland aan land, verbeterde de volkshuisvesting in de Jordaan en stichtte koffiehuizen om het drankmisbruik tegen te gaan. Dr. Janssen was een mensenvriend en werd een weldoener gelijk zijn vader. Vanuit deze menslievendheid moet zijn sympathie worden verklaard voor de modelboerderij Oud-Bussem, waar met de productie van bacterievrije melk aan een verbetering van de volksgezondheid werd gewerkt. Zijn enthousiasme voor dat ideaal was misschien al op 14

omroeper 2012 nr4.indd 3 03-11-11 12:50

oktober 1904 aanwezig toen hij van 'Oud-Bussem' een stuk bosgrond kocht van bijna 2 hectare (3). Het perceel was doorsneden door een oude beukenlaan die de Bollelaan met de Bikbergerweg verbond. Met de som van 45.675 gulden die hij ervoor betaalde, kon door de exploitatiemaatschappij de infrastructuur voor het beoogde villapark worden bekostigd.

De bouw van landhuis Dennenoord

Dr. Janssen en zijn vrouw Susanna Dorothea Anna Rehbock woonden in Bussum (4) op het adres Nieuwe 's-Gravelandseweg 52. Een blauwdruk voor een bouwvergunning laat echter zien dat zij van plan waren om in het in 1904 verworven bos in Naarden te gaan wonen. Daarmee werden de Janssens de eerste bewoners van het villapark Oud-Bussem. Het zou echter nog tot 1920 gaan duren eer een volgende gegadigde zich meldde voor een bouwkavel daar.

Bijzonderheden over de bouw van landhuis Dennenoord zijn te vinden in de boekhouding van dr. Janssen. In december 1904 vond de inschrijving plaats. De Naardense aannemer Bernard Jurriëns (1876-1966) haalde de opdracht binnen van het door architect K.P.C. de Bazel ontworpen huis. P.H. Wattez (1871-1953) ontwierp de tuin. Het perceel werd afgezet met een ijzeren hekwerk dat werd vervaardigd door de Hilversumse smid W. Schouten. Steenhouwerij A.J. van der Maas & Co uit Den Haag leverde de stenen zuiltjes met kettingen voor het begin en het einde van de oprijlaan. Het glas-in-lood werd gemaakt door de kunstenaar Antoon Derkinderen (1859-1925) van de Naarderstraat uit Laren en een bliksemafleider - het huis was geheel van hout - werd geplaatst door ene Van Gulik. Modelhuis Le Grand droeg de zorg voor de stoffering en de 'telephoon' verbinding werd aangelegd door de Nederlandsche Bell Maatschappij. De bouwkosten zijn tot in de finesses te volgen want zelfs een postzegel voor een brief naar Jurriëns

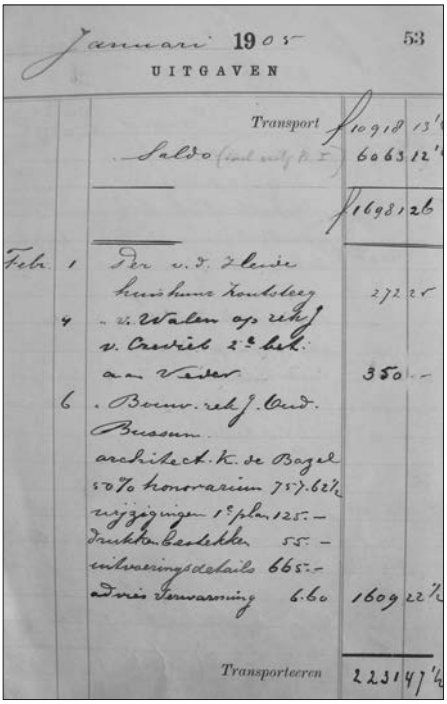
Januari 1905 53

UITGAVEN

Transport f 10918 13'
Saldo 6063.12'
f 16981 26

Febr. 1 Der v.d. Zlende huishme Kontoleeg 272 25
4 - v. Walen op rek/ v. Crevel 2e bet. aan Vader 350 -
6 . Bouw. rek J. Oud. Bussum. architect K. de Bazel 50% honorarium 757.62½ wijzigingen 1e plan 125 - Drukken bestekken 55 - uitvoeringsdetails 665 - 1 nieuw Serwarming 6.60 1609 22½

Transporteeren 22314 7½

Uit de boekhouding van dr. Janssen. Details over een betaling aan architect K.P.C. de Bazel inzake de bouw van Dennenoord (hier nog omschreven als 'Bouw. rek. J. Oud-Bussum').

omroeper 2012 nr4.indd 4 03-11-11 12:50

of De Bazel werd genoteerd.
De kosten van de bouw - inclusief technische installatie, stoffering, schilderwerk, tuinaanleg en hekken - liepen uiteindelijk op tot circa 53.000 gulden. Op 5 juni 1905 zat het huis onder de kap en het lijkt erop dat het al in de nazomer van dat jaar geschikt was voor bewoning. Het echtpaar Janssen liet zich echter al op 30 juni inschrijven in de gemeente Naarden. Er moest nog wel van alles aan het schilderwerk en aan de tuin worden gedaan. Dat blijkt ook uit tal van rekeningen die tot in het najaar van 1906 werden voldaan.

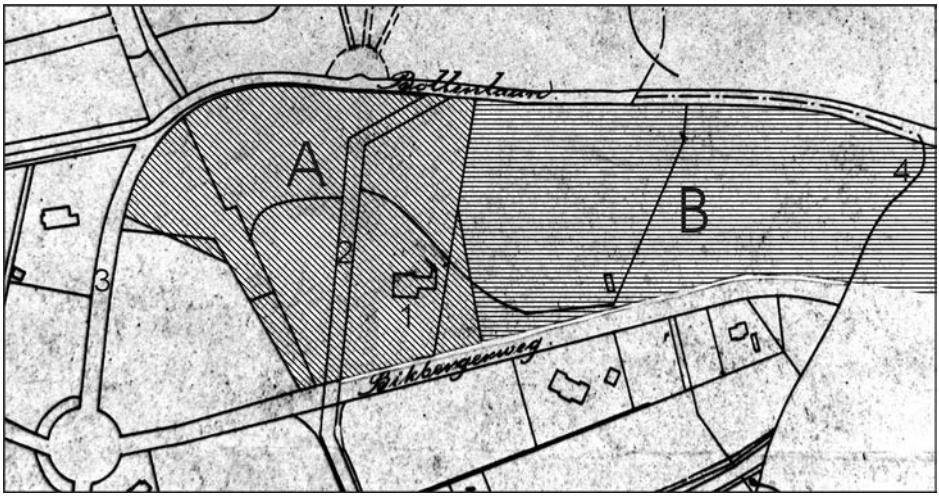

Plattegrond uit de jaren twintig van landgoed Dennenoord. Het diagonaal gearceerde deel A is het in 1904 en 1905 (zie noot 3) verworven bezit. Het horizontaal gearceerde deel B is het in 1908 verworven bezit. 1. Landhuis Dennenoord, 2. Beukenlaan, 3. de latere J.P. van Rossumlaan, 4. gemeentegrens tussen Naarden en Huizen.

Op 20 november 1908 heeft dr. Janssen andermaal grond gekocht uit het voormalige bezit van 'Oud-Bussem' (5). Met deze aanwinst van 2 ½ ha bosgrond tegen de koopsom van 31.817,50 gulden werd Dennenoord in noordoostelijke richting uitgebreid, tot tegen de Flevolaan op Huizer grondgebied. Zo ontstond een klein landgoed van bijna 5 hectare, waarvan alleen de oudere kern met een fraai hekwerk was omheind.

Natuurmonumenten
Het kinderloze echtpaar Janssen heeft veertien jaar op Dennenoord gewoond. Uit de boekhouding is het een en ander te herleiden over het leven daar. Zo weten we dat dr. Janssen met een spoorwegabonnement tussen Naarden en Amsterdam reisde, dat ene juffrouw Reinders het landhuis schoonmaakte en dat boer De Graaf

omroeper 2012 nr4.indd 5 03-11-11 12:50

Landhuis Dennenoord na tal van verbouwingen. De hoeken van het huis, zowel beneden als boven, werden aanvankelijk gevormd door waranda's.

van de hoeve Tames er boter, kaas en eieren kwam brengen. De melk kwam uiteraard van de modelboerderij Oud-Bussem.
Een kasboek bestemd voor kleinere bedragen laat een doorlopende stroom van tientjes en meer zien naar stichtingen voor armen, weeskinderen of gevallen meisjes. Ook wordt geschonken aan het Leger des Heils en aan de plaatselijke harmonie. Het lijkt erop dat niemand tevergeefs bij dr. Janssen aanklopte.
Van zijn royale gezindheid profiteerde ook Natuurmonumenten (toen nog de 'Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland') die bij haar oprichting in 1906 voor 5 mille aan obligaties op zijn naam kon inschrijven. Tussen dr. Janssen en deze vereniging bestond een goede verstandhouding. Deze relatie werd deels onderhouden via de zakenman H.C. Rehbock, zwager van dr. Janssen en lid van het dagelijks bestuur van de Vereniging.
In 1918 was bij dr. Janssen het plan gerijpt - hij was toen 58 jaar oud - om nog een keer een wereldreis te gaan maken. Dennenoord wilde hij aan Natuurmonumenten schenken. Welke bedoeling hij daarmee heeft gehad, laat zich gemakkelijk raden. Dr. Janssen hield van zijn buitenplaats en bij Natuurmonumenten zou het behoud ervan voor de toekomst zijn verzekerd. In een brief van hem van 15 juli 1919 aan de bestuursleden Van Tienhoven en Thijsse lezen we over zijn plannen. Hij laat de natuurbeschermers weten dat Dennenoord in de loop van september

omroeper 2012 nr4.indd 6 03-11-11 12:50

zal vrijkomen. Zijn vrouw gaat verhuizen naar een kleine villa op Tames. Op 8 november begint hij aan zijn wereldreis. Tegen Floris Vos zal hij vertellen dat Dennenoord aan Natuurmonumenten is geschonken. Voor zijn vertrek wil hij echter nog alles hebben geregeld. Verder geeft hij de heren de hint om eens met de burgemeester van Amsterdam te gaan praten, omdat deze op zoek was naar een geschikte plek voor een jeugdkolonie voor stadskinderen. Met Dennenoord kon Natuurmonumenten de burgemeester nu een goede oplossing bieden!
Gedurende de afwezigheid (anderhalf jaar) van dr. Janssen nam zijn zwager Carl Rehbock de zaak betreffende Dennenoord waar. In een brief van 4 april 1920 rept Rehbock aan een 'amice' van Natuurmonumenten over 'de getekende contracten van Dennenoord'. De officiële overdracht van het landgoed werd pas op 19 juli 1921 voor notaris Ph. A. van Olst te Amsterdam verleden (6). Dr. Janssen was toen net twee maanden terug. Sinds die tijd woonde hij Leidschekade 13/15 te Amsterdam op welk adres hij zich al op 28 oktober 1919 had laten inschrijven.

Huurders op Dennenoord

Van 1 juni 1920 tot 1 mei 1925 heeft Natuurmonumenten Dennenoord aan dr. C.J.K. van Aalst (1866-1939) verhuurd. Dr. Van Aalst woonde in Amsterdam op de Herengracht 502 en was president van de Nederlandsche Handel-Maatschappij. In Naarden heeft hij zich niet als ingezetene laten registreren, kennelijk was Dennenoord zijn buitenverblijf. Dr. Van Aalst was een groot man in onze nationale zakenwereld, ook raadsman bij de Kroon en dan in de moeilijkste problemen (7).
In 1925 verruilde dr. Van Aalst zijn Naardense buitenverblijf voor kasteel Hoevelaken. Dennenoord werd vervolgens voor een ruim een jaar verhuurd aan Mr. Daniel Crena de Iongh (geb. 1888), eveneens een directeur bij de Handelmaatschappij (8). Na de beëindiging van het huurcontract meende De Iongh er goed aan te doen om Natuurmonumenten te wijzen op enkele ernstige gebreken aan het landhuis (9). Zijn brief werd in 1928 de voorbode voor een grootscheepse renovatie die aan de komst van de nieuwe huurder Egbert Heimerik Lasonder (1886-1961), directeur van een hoedenhandel, voorafging. Ondanks alle verbeteringen zakte de huurprijs van Dennenoord van 3500 naar 2500 gulden per jaar. Lasonder

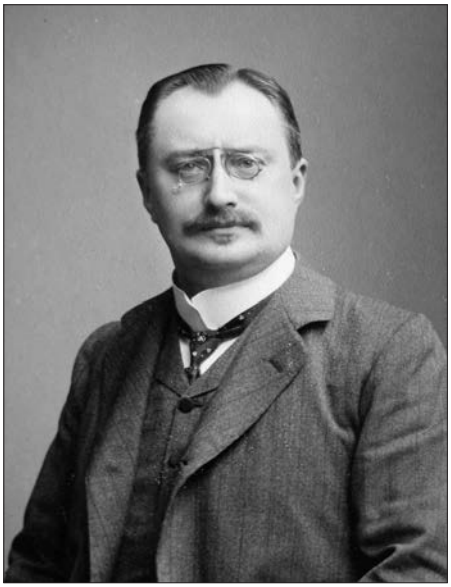

Dr. C.J.K. van Aalst (1866-1939).

omroeper 2012 nr4.indd 7 03-11-11 12:50

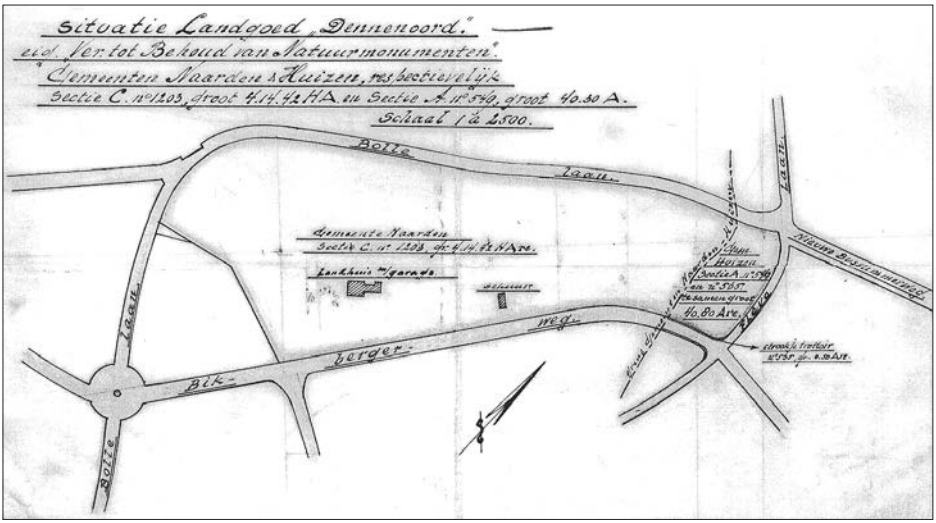

Situatie landgoed Dennenoord in de jaren twintig met vermelding van de kadastrale percelen en oppervlakten in de gemeenten Naarden en Huizen. De 'schuur' aan de Bikbergerweg was de houten garage van dr. Van Aalst.

heeft het landhuis tot 1 januari 1935 gehuurd (10).

Dr. Janssen overlijdt

Na zijn terugkeer in Nederland heeft dr. Janssen zich niet meer met Dennenoord beziggehouden. Bij de modelboerderij bleef hij als commissaris betrokken; hij was daardoor vaak in de nabijheid van zijn voormalige landhuis te vinden. Kort na zijn terugkeer in 1921 liet hij Natuurmonumenten nog wel per brief weten dat hij het jammer zou vinden als door het planten van een beukenhaag het fraaie hekwerk van Dennenoord aan het oog zou worden onttrokken. De aanleg van de haag hing samen met een verbreding van de Bollelaan, waarvoor in juni van dat jaar al vele bomen waren gekapt en Natuurmonumenten al een strook grond van Dennenoord had afgestaan.

Aan het begin van de jaren twintig zijn ook de eerste woningen in het villapark Oud-Bussem tot stand gekomen en werd er aan de realisatie van de Nieuwe Bussummerweg gewerkt. Met de wens van dr. Janssen werd uiteraard rekening gehouden: de haag werd geplant langs het nieuwere, noordoostelijke deel van het landgoed. Daar ergerden overigens de nieuwe bewoners zich weer aan. Het belette hen om er vrijelijk over Dennenoord te kuieren.

Op 7 december 1927 deed Van Tienhoven van Natuurmonumenten een poging om met dr. Janssen van gedachten te wisselen over Dennenoord. Hij had dat al

omroeper 2012 nr4.indd 8 03-11-11 12:50

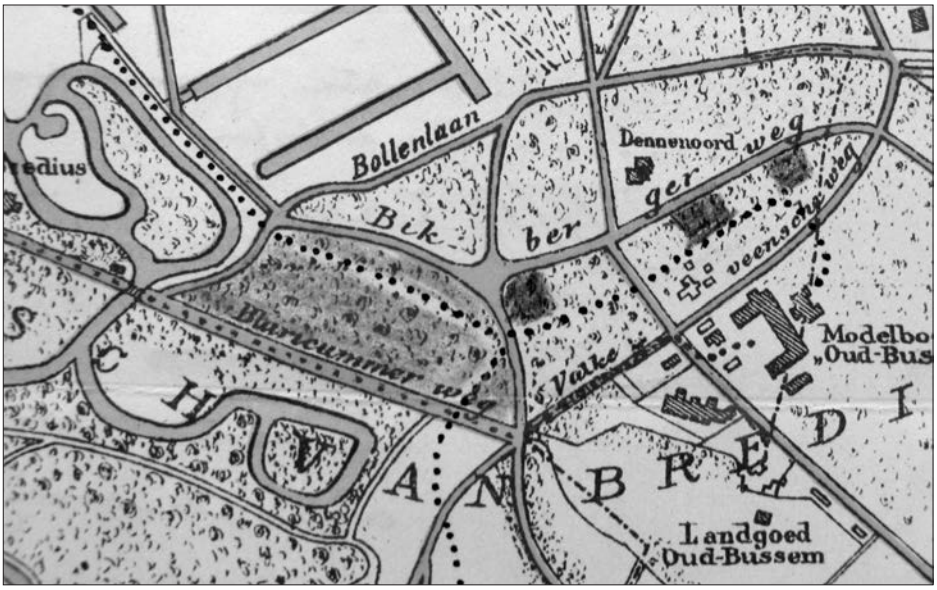

Kaartje van het villapark Oud-Bussem waarop Floris Vos in 1920 drie bouwkavels langs de Bikbergerweg aanduidde die toen net verkocht waren aan particulieren. De stippellijn geeft het tracé van het lorriespoor van de modelboerderij weer. De Flevolaan werd toen nog Valkeveenscheweg genoemd.

eerder willen doen, maar door ziekte van dr. Janssen was het er niet van gekomen. In zijn brief aan dr. Janssen schetst Van Tienhoven zijn visie op Dennenoord. Doordat de gemeente Huizen ongevraagd een stuk van Dennenoord had afgenomen om er de Bikbergerweg mee te verbreden (11), was hij op de buitenplaats gaan kijken. Bij deze gelegenheid was hij tot de conclusie gekomen dat een groot deel van Dennenoord geen waarde had als natuurgebied. Er stond slechts verspreid voorkomend eikenhakhout. Omdat niet het beste publiek de gewoonte had zich er op te houden, bracht het zelfs bezwaren met zich mee. Er lagen papierresten, flessen en andere ongerechtigheden. Voor Natuurmonumenten zou het daarom van groot nut zijn om Dennenoord te verkopen ter versteviging van de financiële positie. Maar, wetende hoe dr. Janssen aan Dennenoord gehecht was, voegde Van Tienhoven aan zijn epistel toe: 'Mocht u maar enigszins bezwaar maken tegen onze gedachte, beschouwt u mijn vraag dan als ongeschreven'.

Een week later, op 14 december 1927, overleed dr. C.W. Janssen, zonder een antwoord te hebben kunnen schrijven. Op 17 december werd hij op Westerveld gecremeerd. Geen bezoek, geen bloemen, geen toespraken. Weldoener Janssen deed alles in stilte en wenste geen ruchtbaarheid over zijn goede werken (12).

omroeper 2012 nr4.indd 9 03-11-11 12:50

De Bollelaan ter hoogte van Dennenoord (rechts) nog in de onverharde 'bolle', oorspronkelijke staat. Een foto van omstreeks 1917.

Een half jaar na zijn dood kwam er wel een reactie. De Bussumsche Courant meldde dat de redactie ter ore was gekomen dat er binnen Natuurmonumenten plannen bestonden om landgoed Dennenoord te verkopen. Bij navraag bleek dat de Vereniging het landgoed niet beschouwde als een natuurmonument in de strikte zin des woords. Het was echter niet de bedoeling om het landgoed voor villabouw te bestemmen. Dat zou indruisen tegen het doel van de Vereniging, aldus een woordvoerder.

In de verkoop

Door het uitlekken van het verkoopplan rond Dennenoord kwamen bij Natuurmonumenten verschillende brieven van potentiële kopers binnen. Een interessante reflectie was die van de heren dr. Van Hoogenhuijzen en prof. dr. Van Hinloopen Labberton, beiden theosofen. De heren waren bezig met de oprichting van een Internationale Universiteit. Aan dit instituut zouden een bibliotheek en een museum worden verbonden waarvoor vanuit het buitenland al toezeggingen waren gedaan. Het universiteitsgebouw zou in een mooie natuur moeten worden opgericht, bij voorkeur in Naarden, de stad van Comenius. Dennenoord leende zich bijzonder voor dit doel, aldus dr. Van Hoogenhuijzen in een brief van 10 september 1934. Hij zou graag willen vernemen of Natuurmonumenten Dennenoord voor dit doel

omroeper 2012 nr4.indd 10 03-11-11 12:50

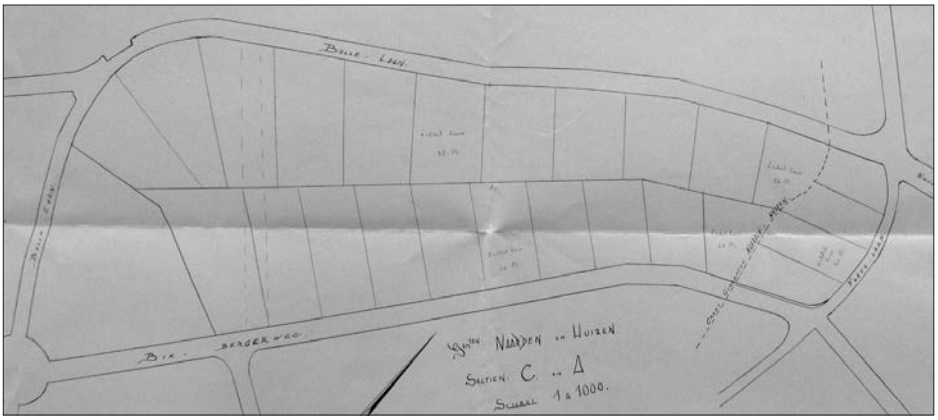

Verkavelingsplan voor Dennenoord gemaakt in oktober 1934 door taxateur Joh. C. Reinders Folmer uit Amsterdam. Op het Huizer deel van Dennenoord mochten relatief meer woningen worden gebouwd.

- zijnde een grote aanwinst voor Nederland - wilde verkopen en tegen welke prijs. Het bestuur van de Vereniging antwoordde dat het landgoed was geschonken met de bedoeling het zoveel mogelijk in de huidige staat te houden en vroeg wat Van Hoogenhuijzen ervoor wilde betalen. Ondertussen haastte het bestuur zich om een taxateur in te schakelen teneinde de waarde van Dennenoord te bepalen. Deze liet weten dat, rekening houdend met de gemeentelijke uitbreidingsplannen, er wel 23 tot 25 vrijstaande woningen zouden kunnen worden gebouwd. Zelfs wel 42 tot 44 als het om dubbele woningen ging. De hoogste prijs zou behaald kunnen worden als er geen rekening gehouden werd met het oude landhuis. In het laatste geval was de waarde wel 186.168 gulden.
Maar de plannen van de theosofen en andere gegadigden liepen op niets uit. Het bestuur van de Vereniging wachtte, nog onwetend welke storm er op komst was, in alle rust af wat komen ging.

Publieke opinie

In 1937 ging in de contreien van Oud-Bussem het gerucht dat de Gooise makelaars in het bezit waren van een gedetailleerd verkavelingsplan voor Dennenoord. Het zou gemaakt zijn door de Naardense architect Klaas van den Berg. In hetzelfde jaar nog zagen omwonenden dat er op Dennenoord aan de Flevolaan een klein landhuis werd gebouwd (13). Het wekte verbazing en verontwaardiging. Het Handelsblad gaf op 6 september 1937 in een fors artikel een verklaring voor de irritatie: 'De omwonenden zijn Dennenoord gaan beschouwen als onvervreemdbaar bezit en veilig voor bouwspeculanten in handen van de Vereniging opgericht tot bescherming der natuur'. Daarmee was de aanval geopend op

omroeper 2012 nr4.indd 11 03-11-11 12:50

Natuurmonumenten, een zwartepietenspel volgde.
De woning in aanbouw stond op het grondgebied van Huizen. Deze gemeente waste haar handen in onschuld: 'We konden niet anders dan een bouwvergunning afgeven omdat de provincie dat stukje Huizen van Dennenoord in het uitbreidingsplan had opgenomen.' In Huizen ging vervolgens het verhaal dat Naarden op haar deel van Dennenoord een uitbreidingsplan in de maak had voor een rij dubbele villa's. Gemeentearchitect Deenik van Naarden ontkrachtte de geruchten: 'Nog altijd was het in 1904 door architect De Bazel gemaakte uitbreidingsplan van kracht en tegen de enkele jaren geleden vastgestelde bebouwingsvoorschriften had niemand bezwaar ingediend. Deze voorschriften garandeerden bij bebouwing een grote tussenruimte waarbij het natuurschoon geen geweld zou worden aangedaan.' Het Handelsblad vond het echter begrijpelijk dat velen in de omgeving geschokt waren in hun vertrouwen in Natuurmonumenten en schreef: 'Veel mensen contribueerden aan deze vereniging en waren in de stellige overtuiging dat Dennenoord in hun handen voor immer veilig was gesteld.'
Maar de hoop op behoud van het landgoed vervloog toen directeur Drijver van Natuurmonumenten reageerde met de opmerking dat de bedoelde terreinen grotendeels met kleinhout waren bezet en door het dagelijks bestuur niet als natuurschoon werden gezien. Volgens hem werd de hoek die thans werd bebouwd er zelfs beter op. Zo werd de rommelige aanblik opgeheven.
Deze uitspraak was olie op het vuur. Tal van prominenten reageerden. Natuurmonumenten kreeg het even zwaar te verduren. Floris Vos meende dat dr. Janssen indertijd Dennenoord aan Natuurmonumenten had geschonken omdat hij de waarde van het landgoed als natuurmonument hoog taxeerde, zo hoog om het te behouden. Vos zelf vond het een bijzonder mooi terrein dat door zijn ligging en geboomte intact behoorde te blijven. De bewering van Drijver als zou de nu begonnen bebouwing ter verfraaiing dienen, vond hij te dwaas om er ook maar een moment bij stil te staan: 'Een villaatje op 1000 meter, zoals er in deze omgeving al vele staan. Dat had dr. Janssen nu juist willen weren.'

Het duurde dan ook niet lang of voorzitter Van Tienhoven moest zelf reageren. Om de storm te luwen vertelde hij dat de geruchten over de verkaveling en bebouwing van Dennenoord volkomen ongegrond waren. Niettemin hield hij de mogelijkheid van verkoop open door te stellen dat als Dennenoord met vrijstaande landhuizen bebouwd zou worden, de Vereniging erop zou toezien dat het landschappelijk schoon er niet onder te lijden zou hebben.
Om niet nog een keer in deze gevoelige kwestie verstrikt te geraken, betrok Van Tienhoven in maart 1939 de zuster van dr. Janssen bij dit vraagstuk. Haar echtgenoot Heinrich Carl Rehbock had namelijk jarenlang een belangrijke rol gespeeld in het dagelijks bestuur van Natuurmonumenten. In dat bestuur was in het ver-

omroeper 2012 nr4.indd 12 03-11-11 12:50

leden al overeenstemming over Dennenoord bereikt in die zin dat het voor het natuurbehoud wenselijk zou zijn als het landgoed in grote verkavelingen zou kunnen worden verkocht aan personen die er een huis op wilden bouwen. Rehbock had toen laten weten dat dit juist in de bedoeling van dr. Janssen had gelegen. Deze mening wilde Van Tienhoven nu graag op papier zien en op zijn verzoek bleek mevrouw Rehbock-Janssen bereid zo'n verklaring op 28 maart 1939 te ondertekenen. Met dit papier van de zuster van dr. Janssen op zak had Natuurmonumenten meer ruimte gekregen om in de toekomst naar believen te kunnen handelen.

De familie Alofs

Met het vertrek van de Lasonders als huurders werd de huurprijs van Dennenoord in 1935 verlaagd naar 2100 per jaar. Zelfs voor dat bedrag kwamen echter geen nieuwe gegadigden opdagen. Toen Dennenoord in 1937 nog steeds leeg stond, werd de Bussumse makelaar Nienaber ingeschakeld. Deze expert liet weten dat het landhuis voor het huidige bedrag niet meer was te verhuren. Oldenheem, een nabijgelegen villa die bovendien nog van alle moderne comfort was voorzien, werd toen al verhuurd voor slechts 1600 per jaar. Daarop liet Natuurmonumenten de huurprijs naar 1500 per jaar zakken en op 6 april 1937 meldde de makelaar dat hij met de heer Th.A.H. Alofs (1895-1950) uit Bussum een huurcontract had kunnen afsluiten voor vijf jaar (14). Aan de komst van deze bewoner met zijn gezin ging een grootscheeps herstel van Dennenoord vooraf. Vrijwel alles werd gerenoveerd: parketvloeren, hekken, daken, elektra, c.v.-installatie, beukenhagen, zelfs tussen de pilasters bij de oprijlaan werden nieuwe kettingen gehangen. De kosten liepen hoog op. Zo hoog zelfs dat er frictie tussen huurder en verhuurder ontstond. Ondanks het moeizame begin, woonde het gezin Alofs er na de oorlog nog steeds.

Th.A.H. Alofs (1895-1950).

In 1946 werd Dennenoord op een waarde van 145.000 getaxeerd. De heer Alofs had het huis toen met 2 hectare grond rondom kunnen kopen. Maar de gevraagde 70.000 vond hij te veel. Tussen 1947 en 1950 heeft hij Dennenoord, toen voor eigen rekening, nog een keer grondig laten verbouwen. De waranda's op de hoeken van het huis, die op de verdieping van de zuidzijde van het huis waren voor de

omroeper 2012 nr4.indd 13 03-11-11 12:50

Landhuis Dennenoord in de jaren vijftig.

oorlog al tot serres verbouwd, zijn toen door raampartijen gedicht en bij het interieur betrokken. Bij deze verbouwing is de hal vergroot ten koste van een van de personeelskamers. Tussen het landhuis en de Bollelaan is in die tijd een grote stenen garage gebouwd. Alofs overleed in 1950. Zijn weduwe, mevrouw M.V.J. Alofs-Rogmans (1897-1983) bleef er met haar kinderen, zoon Anthony en twee dochters, wonen. De huurprijs zakte in 1951 verder naar slechts 1380 per jaar.

De verkaveling

Eind jaren vijftig werd Natuurmonumenten overstelpt met aanvragen van makelaars om een stukje grond op Dennenoord te kopen. Rond 1960 stond de verkoop van Dennenoord weer op de agenda. Vanaf de jaren dertig waren de grondprijzen in dat gezochte deel van het Gooi wel tot het tienvoudige opgelopen. Huis en bos zouden een zeer groot bedrag kunnen opbrengen. Daarmee zou elders goedkoper te verkrijgen natuurschoon kunnen worden aangekocht.

Inmiddels was een tweede villaatje op Dennenoord verrezen en toen daar geen haan naar gekraaid had, verkocht Natuurmonumenten er opnieuw een bouwterrein (15). Weer reageerde het Handelsblad (28 maart 1961): 'Als het met hoog opgaande dennen en eikenhakhout begroeide terrein van Dennenoord volgebouwd zal gaan worden, dan is de illusie van een brokje ongerepte natuur in het aangevreten schoon van het Gooi voorgoed voorbij'. De hoop was dat Natuurmonumenten opnieuw aan haar verplichtingen zou worden herinnerd. Maar de kansen waren gekeerd. Natuurmonumenten deelde opnieuw mee dat het nooit de bedoeling was geweest om Dennenoord als natuurmonument te handhaven. De Vereniging zag

omroeper 2012 nr4.indd 14 03-11-11 12:50

het meer als kapitaalsobject.
Zo'n antwoord werd er echter niet gegeven aan de gemeente Naarden die kort tevoren een verzoek om een stuk grond van Dennenoord de mist in zag gaan. Naarden wilde de bocht in de Bollelaan elimineren maar daartegen had Natuurmonumenten ernstige bezwaren. Dat zou, jawel, een verminking van het terrein betekenen!

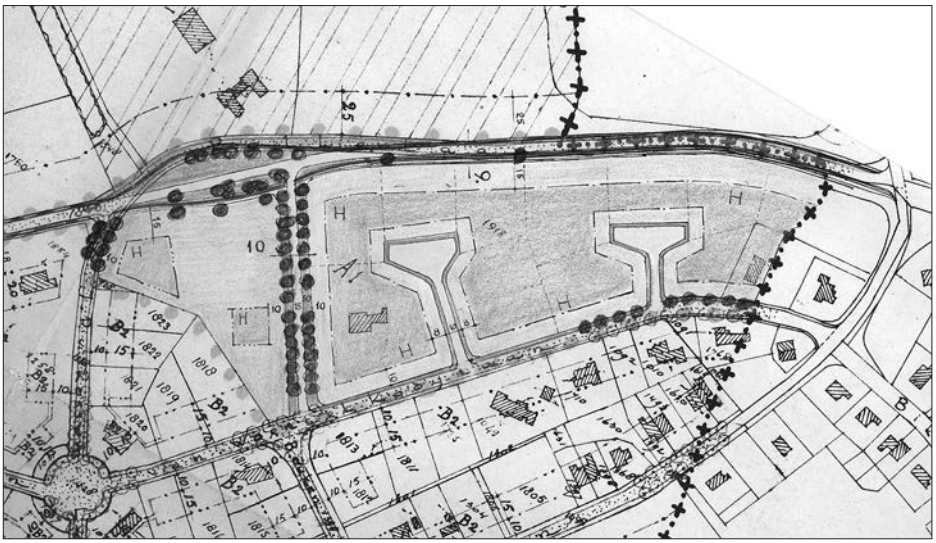

Uitbreidingsplan Dennenoord met correctie van de bocht in de Bollelaan. Een ontwerp uit het begin van de jaren zestig.

In augustus 1961 stond in Elseviers Weekblad de advertentie: Te koop Klein Landgoed (circa 4 ha bos), bebouwingsmogelijkheid aanwezig. Brieven onder nummer zenden aan de redactie. In december van dat jaar werd mevrouw Alofs-Rogmans officieel op de hoogte gebracht dat de Vereniging trachtte Dennenoord te verkopen. In maart 1962 was de verkoop in kannen en kruiken en werd het voorlopig koopcontract getekend door de heer Joh. Matser, een projectontwikkelaar. In oktober volgde het transport van Dennenoord voor een bedrag van 150.000 gulden, waarna het landgoed werd verkaveld (16).

De brand

Het landhuis, nog altijd in huur bij mevrouw Alofs-Rogmans, werd in dezelfde maand met een halve hectare grond erbij door Matser verkocht aan Anthony Alofs, die toen van plan was er later zelf te gaan wonen. Door zijn aankoop heeft mevrouw Alofs-Rogmans er tot het einde van haar leven kunnen wonen. Zij had veel liefhebberij in haar tuin, had een broeikas en was volop in de weer met planten

omroeper 2012 nr4.indd 15 03-11-11 12:50

De vuurzee in landhuis Dennenoord in de vroege ochtend van 19 mei 1985.

Landhuis Dennenoord brandde tot de grond toe af. Een muurtje, gebouwd in de stijl die De Bazel ook voor de brug in de Oud Blaricummerweg toepaste, staat nog overeind.

omroeper 2012 nr4.indd 16 03-11-11 12:50

en bloemen. Eenmaal op leeftijd wilde ze er eigenlijk niet meer alleen wonen en nam als oppas een man in huis. Op 7 december 1983 overleed ze op Dennenoord. Een jaar later heeft haar zoon - zijn vrouw en kinderen wilden niet op Dennenoord wonen - het huis met grond verkocht. Het huis werd door de nieuwe eigenaar bestemd voor de sloop en de grond werd in bouwpercelen verkaveld. De toezichthouder van mevrouw Alofs heeft na haar overlijden nog anderhalf jaar, met toestemming van de nieuwe eigenaar, op Dennenoord mogen wonen. In de nacht van 18 op 19 mei 1985 is er tijdens een 'house cooling party' op Dennenoord brand uitgebroken. De brandweerlieden van Naarden, Bussum en Huizen slaagden er niet in om de vlammen te doven. Het vuur was zo heet dat de brandweerlieden op minstens 30 m afstand moesten blijven. Het harsrijke landhuis Dennenoord brandde tot de grond toe af.
Anno 2012 resten vier hardstenen zuiltjes met de naam Dennenoord bij de entree's van de voormalige oprijlaan. Stukken ketting - nog in 1937 vernieuwd door

Wat nu nog rest.

de Naardense aannemer Jan Hauwert - hangen er nu doelloos bij. De Beukenlaan heeft sterk aan kwaliteit ingeboet, maar tussen de villa's door steken enkele honderd jaar oude dennen nog altijd hun kruin fier omhoog het luchtruim in. Ze doen ons terugdenken aan het voormalige landgoed van dr. Janssen, maar ook aan al die anderen die met hun werken een bijdrage hebben geleverd aan het bestaan van Dennenoord en daarmee aan dit verhaal.

omroeper 2012 nr4.indd 17 03-11-11 12:50

Noten:

1. De belangrijkste bronnen die ten grondslag liggen aan dit verhaal bevinden zich in het Gemeentearchief van Amsterdam (GAA) en in het Nationaal Archief te Den Haag (NAH).
   In het GAA: Toegang 999, archief Natuurmonumenten. Hierin de mappen Dennenoord: inventarisnummers 915 t/m 919.
   In het NAH: Toegang 2.20.07, Inventaris archief van de N.V. Maatschappij tot Exploitatie der Verenigde Majanglanden. Hierin de financiële stukken betreffende dr. C.W. Janssen: inventarisnummers 320/321,326/327, 360 t/m 363 en 387 t/m 389.
2. De titel 'koning van Sumatra' had Peter Wilhelm Janssen (1821-1903) te danken aan zijn directeurschap van de N.V. Deli Maatschappij.
3. Stadsarchief Naarden, Nieuw Notarieel Archief, notaris P. Munnikhuizen, transportakte 14 oktober 1904. Het betreft een perceel grond beplant met hakhout, dennen en opgaand geboomte, doorsneden door de Beukenlaan. De verkoper, de N.V. Oud-Bussem Exploitatiemij (opgericht 2 februari 1903) verplicht zich vóór 1 januari 1905 een leiding voor elektrisch licht, een waterleiding en een riolering te hebben aangelegd naar dit perceel en wel op haar kosten. Omdat het doel van de genoemde vennootschap is om een villapark te stichten, mag de grond niet anders bebouwd worden dan met alleenstaande woonhuizen die in verspreide orde worden geplaatst. De bouw moet begeleid worden door een architect. De Beukenlaan behoorde op dat moment nog aan de gemeente Naarden toe. Het eigendom zou overgaan naar de Exploitatie Maatschappij als de koper (dr. C.W. Janssen) binnen zes weken meldde dat hij de laan wilde kopen. Ook werd aan dr. Janssen vergund om percelen te ruilen. Een en ander heeft plaatsgevonden en is vastgelegd in een akte van ruiling van 28 september 1905 (notaris Fl. Kat, Naarden). Dr. Janssen moest toen 5645 gulden bijbetalen.
4. Het echtpaar Janssen-Rehbock heeft van 20 september 1900 tot 30 juni 1905 in Bussum gewoond. Oorspronkelijk kwamen de Janssens uit Amsterdam.
5. Stadsarchief Naarden, Nieuw Notarieel Archief, notaris Fl. Kat, transportakte 20 november 1908. Dr. C.W. Janssen koopt dan van twee partijen stukken grond: de eerste partij is de N.V. Bouwmaatschappij Tres tot exploitatie van onroerende goederen. Voor deze maatschappij treden de makelaars Crouwel jr. en Van den Elsakker op. Ook de koopman Pieter van Leeuwen Boomkamp is gemachtigde van Tres. De tweede verkopende partij wordt gevormd door J.G.H. Verbeek, de compagnon van Floris Vos.
6. Deze akte was in januari 2011 toen het archiefonderzoek voor dit artikel plaatsvond nog niet overgebracht naar het Gemeentearchief van Amsterdam en lag dus niet ter inzage. In 1937 ging het verhaal dat dr. Janssen bij zijn schenking van Dennenoord het landgoed met een servituut van 'niet bebouwen' had belast ten behoeve van het behoud van het natuurschoon. Het verhaal was afkomstig van de loco-burgemeester van Huizen. Hij wist het niet zeker maar volgens hem zou zo'n voorwaarde bij de schenking zijn gesteld, zij het dan ook mondeling. Gemeentearchitect Deenik van Naarden was overtuigd van het tegendeel: alleen De Bazels uitbreidingsplan was hier van kracht. Anderen beweerden dat dr. Janssen zijn landgoed juist aan Natuurmonumenten had geschonken om het niet met een servituut te hoeven belasten.
7. In de tijd dat dr. Van Aalst Dennenoord huurde, werd het hoofdkantoor van de NHM (1919-1926), eveneens een schepping van De Bazel, gebouwd. Zowel Dennenoord als deze 'tempel van de geldhandel' werd met kapitaal uit de koloniën gefinancierd. (Zie Marty Bax, *K.P.C. de Bazel, vormgever van een nieuwe wereld,* 2007).
   Dr. Van Aalst was een van de meest vooraanstaande figuren in ons openbare leven. Zijn hele carrière had hij opgebouwd door eigen kracht en eigen bekwaamheden. Van Aalst was de Handelmaatschappij en de Handelmaatschappij was Van Aalst. Hij loodste deze onderneming door de crisisjaren heen en gaf in de allerkritiekste jaren leiding aan de geldhandel samen met de econoom Treub en de bankier Vissering.
   Uit de tijd van Van Aalst dateert een tekening voor het bouwen van een chauffeurswoning met garage op Dennenoord. Het plan werd niet gerealiseerd, maar er werd wel een houten garage aan de latere Van Woensel Kooylaan gebouwd. Toen Van Aalst van Dennenoord vertrok, nam Natuurmonumenten deze van hem over voor 150 gulden.
8. Mr. Daniel Crena de Iongh was gehuwd met Anna Elizabeth Gransberg (geb. 1894) en vestigde zich met vrouw, een zoon en drie dochters op 24 februari 1925 op Dennenoord, Bollelaan 13. Het gezin kwam uit Rotterdam en vertrok op 1 juli 1926 naar de Oranje Nassaulaan 26hs te Amsterdam.
9. De badkamervloer was niet meer bruikbaar, het dak lekte en de riolering zat maandelijks verstopt. De waterleiding was aangesloten op die van de modelboerderij en dat had tot gevolg dat er met name 's avonds zo weinig druk was dat er geen water kon worden verkregen. 'En dat bij een houten huis!', voegde De Iongh er aan toe. Omdat er geen aansluiting op een gasleiding bestond, moest ook de hele zomer de centrale verwarming branden om warm water bij het baden te hebben. Al deze problemen werden uiteindelijk opgelost. Dennenoord werd in 1928 ook aangesloten op de hoofd-

omroeper 2012 nr4.indd 18 03-11-11 12:50

leiding van de gasfabriek van Huizen en op de Weesper waterleiding.

10. Egbert Heimerik Lasonder was gehuwd met Johanna Helena Meuwsen en was directeur van de N.V. Meuwsen's Hoedenhandel te Amsterdam. Het echtpaar is op 26 januari 1931 gescheiden en hij is in 1932 hertrouwd met Geertruida Houwink. Dit echtpaar was op 12 mei 1934 betrokken bij een ernstig ongeluk op de Rijksweg ter hoogte van het Blindeninstituut. Met mevrouw Lasonder-Houwink achter het stuur sloeg de auto over de kop. De drie inzittenden werden eruit geslingerd. De moeder van mevrouw Lasonder overleed ter plaatse en Lasonder zelf was zwaar gewond. Herstel volgde maar als gevolg van het ongeluk heeft het echtpaar Dennenoord de rug toegekeerd en is op 15 november 1934 vertrokken naar een woning in Bussum aan de Amersfoortsestraatweg.
11. Met het vestigen van tientallen nieuwe bewoners in het villapark Oud-Bussem en de daardoor toenemende verkeersintensiteit namen de gemeenten Huizen en Naarden op 25 februari 1929 de wegen in het villapark van de exploitatiemaatschappijen over. In dat jaar viel ook het besluit om de laan tussen de Bollelaan en de Oud Blaricummerweg naar de Naardense landgoedeigenaar J.P. van Rossum te vernoemen. Die tussen de modelboerderij en de Bikbergerweg werd voortaan officieel de Beukenlaan genoemd. De naam Bikbergerweg veranderde, tot groot ongenoegen van alle bewoners, in december 1932 in de Jan van Woensel Kooylaan.
    De Bollelaan onderging in die tijd een ingrijpende verandering. De weg was al tien jaar lang een doorgaande grindweg en gevaarlijk voor wielrijders en voetgangers. Bovendien lag het wegdek te bol, waardoor de laan ook voor automobilisten onveilig was. In de winter van 1933-'34 is de bovenlaag afgevlakt en werd er een dek van bitumen aangebracht. Vier maanden was de Bollelaan niet te gebruiken en als gevolg van de omleiding verkeerden de Van Woensel Kooylaan en de Flevolaan al snel in een erbarmelijke staat. Nadat de gemeenten Huizen en Naarden het, na moeizame onderhandelingen, eens werden over de verdeling van de kosten, kon ook voor die lanen in 1934 een begin worden gemaakt met een gedegen bestrating.
12. Dr. Janssen heeft zich tot aan zijn overlijden volop ingezet voor de belangen van de modelboerderij Oud-Bussem. Om de lasten van deze onderneming te verlichten, heeft hij in de jaren twintig tot een bedrag van bijna drie ton aan weilanden overgenomen. De stichting Het Janssensfonds, de erfgename van dr. Janssen die ten doel had de door hem bedreven filantropie voort te zetten en zijn zaken af te wikkelen, heeft in 1931 de weilanden weer tegen een schappelijke prijs aan de modelboerderij overgedaan.
13. Het betrof hier de bouw van het huis Flevolaan 10 naar een ontwerp van architect J.P. Vos in opdracht van Martinus Lubsen, chef afdeling financiën van de N.V. Koninklijke Paketvaart Maatschappij. Lubsen woonde aanvankelijk op de Huizerstraatweg in Naarden, maar wilde graag een huisje op Dennenoord bouwen. Hij was bij Natuurmonumenten geïntroduceerd door Carl Rehbock, lid van het dagelijks bestuur.
14. Th.A.H. Alofs is begonnen met een handel in breiwol en Hollandse (schapen)wol in de NV Alintex te Amsterdam. In 1937 heeft hij in Huizen aan de haven een visrokerij en oude kroeg gekocht waar onder de naam 'Textielfabriek Huizen' wol werd opgeslagen en afvalgarens van AKU en NIMA - later ook van Bayer, Hoechst, DuPont en nog meer bedrijven - werden gesorteerd, gesneden en tot nieuwe vezels verwerkt. Het bedrijf groeide gestaag, in Antwerpen en Boston (USA) werden kantoren van de NV Alintex opgericht. Na het overlijden van de heer Alofs in 1950 is het concern sterk uitgebreid met de handel, veredeling en productie van verschillende grondstoffen, halffabrikaten en eindproducten, zoals synthetische vezels, garens, tapijten en stoffen. De benodigde productie- en magazijnruimte werd verkregen door in Huizen de grond van Fermin een deel van de Potterie De Driehoek aan te kopen en te bebouwen. Verdere activiteiten van Alintex waren een confectiefabriek in Utrecht en een tapijtweverij in Deventer met grote magazijnen, sorteerderijen en productieruimten elders. Het bedrijf is in 1990 verkocht.
15. Op 27 februari 1958 kocht de heer M.Lubsen (zie ook noot 13) andermaal een stuk grond op Dennenoord, nu aan de zijkant van zijn woning Flevolaan 10, dit ten behoeve van zijn zoon die daar de woning Jan van Woensel Kooylaan 50 liet bouwen. In 1939 had Lubsen aan de andere kant van zijn woning een perceel bosgrond gehuurd van Natuurmonumenten. Dat perceel werd in 1960, met een servituut van niet-bebouwing, door de erven Lubsen (M. Lubsen zelf was op 10 november 1959 overleden) van Natuurmonumenten gekocht. Een jaar later werd het servituut door de familie Lubsen afgekocht en is daar de woning Flevolaan 8 gebouwd, opnieuw ten behoeve van de erven Lubsen.
16. Achter het landhuis stond een eeuwenoude, zeer hoge den vanwaaruit je het IJsselmeer kon zien. De monumentale den was het onderwerp van een brief van 11 oktober 1962 van mevrouw E.Brummer-Lebret van de J.P. van Rossumlaan aan de Vereniging Vrienden van het Gooi. 'Nooit zag ik een boom van deze omvang', schreef mevrouw Brummer in een poging deze reus te behouden nadat bekend was geworden dat Matser er tien villa's wilde laten bouwen. De boom moest volgens haar honderden jaren oud zijn en had een omvang van 3 ½ meter. Haar poging was echter vergeefs.

omroeper 2012 nr4.indd 19 03-11-11 12:50

Het schier onmogelijke gepresteerd

Floris Vos legt spoorbaan aan van De Limiten naar de Gooische H.B.S. te Bussum

Henk Schaftenaar

Onlangs trof ik bij toeval in het Nationaal Archief een interessante brief aan van Floris Vos (1871-1943) als directeur van de N.V. Melkerij Hofstede Oud-Bussem (de modelboerderij) gericht aan zijn belangrijkste commissaris dr. Christian Wilhelm Janssen (1860-1927). Het epistel dateert van 10 juni 1920 en gaat over de stand van zaken op 'Oud-Bussem' (1). Dr. Janssen was in november 1919 aan een anderhalfjaar durende wereldreis begonnen en sindsdien had Vos hem twee keer geschreven (2). Dit was zijn derde rapportage over de onderneming.
Vos schrijft over bijzondere zaken, maar een onderwerp stijgt daar nog bovenuit. Het betreft de realisatie van een door locomotieven getrokken zandtrein dwars over de Rijksweg. Met deze brief worden we uit de eerste hand ingelicht over enkele zaken die we nog niet wisten over dit lorriespoor. Hier volgen de details als aanvulling op wat eerder over dit onderwerp in ons tijdschrift werd gepubliceerd (3).

Op 10 juni 1920 was de spoorbaan op enkele kleinigheden na klaar. Het project was een kant opgegaan waar Vos en de zijnen enige maanden eerder niet over hadden kunnen dromen. Inmiddels reden er al twee weken zandtreinen over het spoor. Om een en ander duidelijk te maken, had Vos bij zijn epistel een schetskaartje gevoegd.

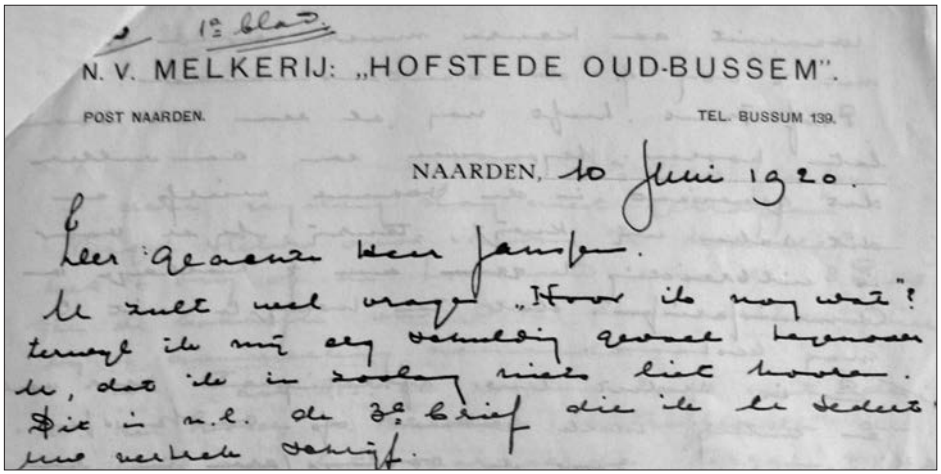
1e blad.

N. V. MELKERIJ: „HOFSTEDE OUD-BUSSEM".

POST NAARDEN. TEL. BUSSUM 139.

NAARDEN, 10 Juni 1920.

Geachte Heer Janssen.

U zult wel vragen „Hoor ik nog wat"? terwijl ik mij een oomoedig gevoel bewusst ben, dat ik in zoolang niets liet hooren. Dit is n.l. de 3e brief die ik U sedert mijn vertrek schrijf.

Detail uit de brief van Floris Vos aan dr. Christian Wilhelm Janssen.

omroeper 2012 nr4.indd 20 03-11-11 12:50

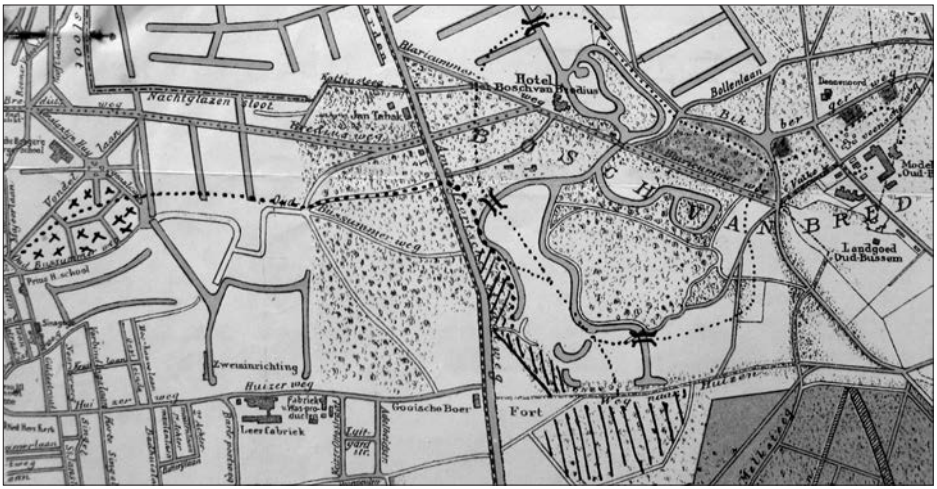

Kaart uit circa 1920 met uiterst rechts de modelboerderij Oud-Bussem en uiterst links de Gooische H.B.S. in Bussum. Door het midden loopt de Amersfoortsestraatweg (Rijksweg). De af te zanden terreinen zijn gearceerd. Het op te hogen terrein (bij de Vondellaan) is met kruisjes gemarkeerd. De stippellijn geeft het lorriespoor van Oud-Bussem weer. De dikke stippellijn is het spoor van de zandtrein, de dunne die van de mestkarren van de modelboerderij. Het spoor werd nog tot aan de weilanden bij de hier niet zichtbare Limiten verlengd.

Wat was het geval? De gemeente Bussum wilde woningen laten bouwen tussen de Vondellaan en de Oud Bussumerweg. Zand voor ophoging was echter niet te krijgen. Teneinde raad werd Vos ontboden, die tot groot genoegen van de gemeente Bussum een plan ontwikkelde om het zand te kunnen leveren.

Wie er uiteindelijk aan zouden gaan verdienen, was op 10 juni nog niet helemaal duidelijk, schrijft Vos aan zijn commissaris. In ieder geval de gemeente Bussum en een aantal leveranciers. Binnen de kringen van 'Oud-Bussem' moest nog een regeling worden ondertekend, maar die had Vos - na heel veel moeite - wel in kannen en kruiken op papier (4).
De af te zanden hoge percelen langs en nabij de Amersfoortsestraatweg, circa 8 hectare, waren eigendom van de Onroerendgoed Exploitatiemaatschappij Het Bosch van Bredius. Volgens de regeling zou de melkerij 'Oud-Bussem' - het bedrijf had grote behoefte aan weilanden - de grond kopen voor fl. 1,40 per m^2. De exploitatie van de zanderij zou vervolgens, tegen een verkoopprijs van fl. 1,05 per m^2 voor het zand, overgelaten worden aan een minder florerende zusteronderneming. Op deze wijze zou de melkerij goedkoop aan weiland (35 cent per m^2) komen en kon met de 'zwakke zuster' de fiscus buiten spel worden gehouden. Wanneer alles voor de

omroeper 2012 nr4.indd 21 03-11-11 12:50

De voormalige zanderij van Oud-Bussem langs de Amersfoortsestraatweg (Rijksweg) op een luchtfoto uit 1965. Het gedeelte tussen de Rijksweg en de bochtige zanderij-sloot werd in 1920 afgegraven. De inzet toont de zanderij met de locomotieven van Oud-Bussem in werking. Op deze plek bevinden zich nu de op- en afritten voor Naarden en Bussum van de rijksweg A1.

wind zou gaan, zou het project wel 30.000 gulden per ha kunnen opleveren (5).

Vos vond dat hij met dit project een ingewikkeld karwei tot een goed einde had gebracht. Hier volgt een gedeelte uit zijn brief:
'De moeilijkheden ons in de weg gelegd door 't Rijk, de Provincie, de Gemeente, de Raad van Toezicht op de Spoorwegen en de Gooische Stoomtram waren schier onoverkomelijk, maar dankzij een persoonlijk bezoek van de minister van Waterstaat is alles na 7 weken tobben als bij toverslag uit de weg geruimd.
Nu rijden iedere dag 16 tot 20 treinen, ieder van 20 karren, naar Bussum achter de H.B.S. naar de terreinen op het kaartje aangeduid, zodat het bijna ongelooflijke tot stand is gebracht dat men over enige tijd vanaf de boerderij naar de H.B.S. van Bussum kan komen en wanneer wij even verder zijn, kan dit vanaf De Limiten.
Ik ben nu weer een gewoon mens, maar er zijn 3 vervelende maanden achter mij evenals voor Staal een spannende tijd die ons wel eens radeloos maakte daar U geen begrip hebt van de fijne ingewikkelde remorganisatie welke als 't ware bij

omroeper 2012 nr4.indd 22 03-11-11 12:50

Gezicht vanaf het op te hogen terrein aan de Vondellaan in de richting van de Huizerweg. Het witte gebouw met de toren rechts is de leerfabriek aan de Huizerweg. Een foto uit 1920 uit de voormalige collectie van de modelboerderij Oud-Bussem.

instinct door alles wat ambtenaar is wordt gediend. 't Is dan ook voor velen een onbegrijpelijk iets, dat wij dit alles er door gehaald hebben.
Vrijdags kwam de minister per auto uit Den Haag. Zaterdags kreeg ik per telegram de toestemming. Maandag op dinsdag sloten wij de door ons reeds aangelegde spoorbanen op Bussum en ons terrein over den Rijksweg aan met signaal en waarschuwingsborden enz. Dinsdags kwam de inspectie uit Den Haag de zaak goedkeuren en woensdagmorgen reed de eerste trein over de Rijksweg tussen de beide kerkhoven door onder leiding van de inspecteur van de Raad van Toezicht op de Spoorwegen die ook zijn goedkeuring gaf en nu gaat 't dag aan dag door.'

Noten:

1. De brief bevindt zich in het Archief van de N.V. Maatschappij tot Exploitatie der Verenigde Majanglanden. Toegang 2.20.07 tussen de stukken betreffende dr. C.W. Janssen.
2. Henk Schaftenaar, *Het verhaal van landgoed Dennenoord*, in De Omroeper jrg. 25 (2012) nr. 4.
3. J.W. Montenberg e.a., *Amerikaanse smalspoorlocomotieven op de baan van de Hofstede Oud-Bussem*, in het maandblad Op de Rails, 1967 nr. 8. Onder dezelfde naam en titel ook opgenomen in De Omroeper jrg. 1993 nr. 4.
   Henk Schaftenaar, *De holle weg tussen de oude begraafplaatsen van Naarden wel oud maar niet authentiek*, in De Omroeper jrg. 23 (2010), nr. 1
4. Floris Vos (1871-1943) was in 1903 mede-oprichter en directeur van de N.V. Oud-Bussem Exploitatie Maatschappij, een vennootschap waarbinnen de modelboerderij Oud-Bussem

omroeper 2012 nr4.indd 23 03-11-11 12:50

tot stand kwam. Na het faillissement in 1907 werd het bedrijf opgesplitst in meerdere ondernemingen waaronder de N.V. Melkerij Hofstede Oud-Bussem. Vos werd directeur en bleef dat tot 1936. In de andere ondernemingen die waren voortgekomen uit de oorspronkelijke vennootschap bekleedde Vos belangrijke posten. Van deze positie maakte hij in 1920 gebruik bij het realiseren van de financiële constructie rond de exploitatie van de zandtrein.

De erfgooier Floris Vos was een markante verschijning in het Gooi. Hij was klein van stuk, maar indien nodig verbaal sterk aanwezig. Zijn onafscheidelijke grijze hoedje, dat hij bij iedere gelegenheid droeg of in de hand hield, was als het ware zijn handelsmerk. Hij was ook verder een man van allure, verplaatste zich bijvoorbeeld in een exclusieve Bugatti. Hij vervulde een dominerende rol in tal van organisaties. In 1900 maakte hij naam als leider van de 'Nieuwe Partij', van de erfgooiers. In 1928 verwierf hij zelfs landelijke bekendheid door zijn voortrekkersrol bij 'de bestorming van de tol van Muiden'.

5. Het zand lag er gemiddeld ter hoogte van 4 meter dik. De gemeente Bussum betaalde fl. 1,78 per m^3. Dat betekende een bruto-opbrengst van ruim 7 gulden per m^2. De exploitatiekosten van de zanderij bedroegen fl. 2,95 per m^2. Hierbij kwam nog de aankoop van het zand à fl. 1,05. Het verschil tussen verkoop en kosten was 3 gulden. Dat betekende per hectare een opbrengst van 30.000 gulden, een lucratieve onderneming.

Floris Vos (1871-1943), de kleine man met zijn onafscheidelijke grijze hoedje, gekiekt op 2 augustus 1930.

omroeper 2012 nr4.indd 24 03-11-11 12:50

Over de Oostenrijkse Successieoorlog, de Liberale Gift en de jurisdictie van het Naardermeer

Henk Schaftenaar

Op 15 december 1623 werd het Naardermeer een bestuurlijke eenheid waardoor in 1624 een college van dijkgraaf en heemraden kon worden gevormd. In de volgende eeuw bestond dat polderbestuur echter al niet meer. Het Naardermeer had kennelijk zijn status van zelfstandige bestuurseenheid verloren. Het zicht op de teloorgang van deze autonomie werd ons tot dusver ontnomen, maar door een toevalstreffer in het Nationaal Archief (1) kan nu een tipje van de sluier worden opgelicht. Wat de Oostenrijkse Successieoorlog en een eenmalige vermogensheffing daar mee te maken hebben? Het wordt in dit artikel allemaal uiteengezet.

De Oostenrijkse Successieoorlog

Sinds de oprichting van de Unie van Utrecht in 1579 was door talrijke oorlogen de staatsschuld van onze Republiek omstreeks 1750 naar zo'n 350 miljoen gulden gegroeid. Tientallen soorten belastingen en een reeks van veelal tot mislukking gedoemde heffingen waren er nodig om het begrotingstekort van jaar op jaar te dichten. Als er calamiteiten uitbraken dan waren er geen reserves om dat te dekken.

Toen de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748) uitbrak en een besluiteloos landsbestuur zich zowel door buiten- als binnenlandse druk genoodzaakt zag tot herbewapening en uiteindelijk tot een oorlogsverklaring (2), begonnen de uitgaven weer te stijgen. De invoering van een progressief ingerichte inkomstenbelasting in 1742 kon maar een fractie van de te maken kosten dekken. Met leningen moest het gat worden gedicht maar ook dat bleek uiteindelijk ontoereikend. Daarom besloten de Staten van Holland, op voorstel van de prins, om in 1747 over te gaan tot het uitschrijven van een 'Milde Gifte'(3).

De Liberale Gift

De 'Milde Gifte' of 'Liberale Gift' werd deze eenmalige belasting op vermogen genoemd. Men mocht ook in gouden en zilveren voorwerpen betalen in plaats van in geld. Ieder die 2000 gulden of meer bezat, was verplicht 2 % (de vijftigste penning) van zijn kapitaal af te staan. Voor degenen die 'gegoed' waren voor tussen de 1000 en 2000 gulden, werd de vermogensheffing op 1 % gesteld. Wie geen 1000 gulden bezat werd aangespoord toch iets te geven. Het aandeel van iedere belastingbetaler werd bepaald door zelftaxatie; de burgers moesten hun bijdrage in een gesloten kist stoppen, maar hoeveel ze daar precies in deden, werd niet gecontroleerd. Er moest wel een eed worden afgelegd, wat een garantie tegen fraude gaf. De meeste ingezetenen van Holland deelden echter de Gifte met grote bereidwilligheid. Men heeft geen re-

omroeper 2012 nr4.indd 25 03-11-11 12:50

Gravure gemaakt ter herinnering aan de Liberale Gift door J. Smit in 1747. Collectie: Belasting & Douane Museum Rotterdam.

den gehad om velen te verdenken dat zij zich slecht van hun eed hebben gekweten. De 'bede' bracht ruim vijf miljoen gulden op (4).

De Meerheren

Het Plakkaat voor de Liberale Gift werd op 12 september 1747 uitgevaardigd. Kort erop werden de formulieren met toelichtingen en instructies voor de invordering verzonden aan de locale besturen. Ook aan Kornelis Boon, die toen in de kwaliteit van een van de eigenaren van het Naardermeer penningmeester was. De aanhef luidde 'Aan die van de visserij van de Naarder Meer'. De afzender ging er vanuit dat het bestuur van eigenaren van het Naardermeer de Liberale Gift bij de ingezetenen zou innen en hen de eed zou afnemen. De 'Meerheren' meenden echter niet over de juiste bevoegdheid te beschikken om dat te doen; ze hadden immers zelf voor hun bestuursfunctie nog nooit een eed afgelegd. Daarom richtten zij zich tot mr. Frans van Limborch, de advocaat-fiscaal van de Domeinen van Holland, met de vraag 'hoe hierop te reageren'. Alvorens de heren te adviseren, deed Van Limborch eerst wat onderzoekingen om zicht te krijgen op de bevoegdheden van het door de eigenaren gevormde bestuur.

omroeper 2012 nr4.indd 26 03-11-11 12:50

Vergaderen in het Vissershuis

Dat onderzoek is bewaard gebleven en bevat interessante gegevens over het Naardermeer. Zo weten we nu, zonder er veel moeite voor te hoeven doen, dat er toen 11 manspersonen van tussen de 16 en 60 jaar binnen de ringdijk woonden. Er stonden 6 huizen binnen de meerkade en op de dijk zelf waren 4 hutten getimmerd. De Meerheren waren: Andries Rutgers, David Dorville en Kornelis Boon. Ze noemden zichzelf 'hoofdingelanden' en woonden allen te Amsterdam. Daar zagen ze elkaar regelmatig, maar vergaderd werd er in het huis van de visser die tevens de functie van 'opsiender' had. In het Vissershuis werd ook het rietgewas verpacht en de betalingen gedaan. Kornelis Boon was de leider van het trio. Hij regelde de penningen en had alle documenten over het Naardermeer in huis. Hoewel de heren zich hoofdingelanden noemden, waren ze niet in die kwaliteit gekozen of aangesteld.

Het Naardermeer werd in 1747 geschat op 600 tot 630 morgen groot. Daarvan lagen er 78 droog. Het droge deel was beplant met gras en bij de woningen stonden wat vruchtbomen. Binnen de ringdijk lagen twee vogelkooien. Ze waren eigendom van de Meerheren. Een derde kooi lag buiten de ringdijk en behoorde toe aan Teunis Gerritsz Hilhorst. De hoofdingelanden waren belast met het on-

'Jong geleerd, oud gedaan' bij het eeuwenoude Vissershuis van het Naardermeer in 1956. In 1747 vergaderden daar de eigenaren van het meer. Plakkaten, publicaties en waarschuwingen werden door de bewoner, een visser die ook toezichthouder was, aan zijn huis geplakt.

omroeper 2012 nr4.indd 27 03-11-11 12:50

derhouden van de ringdijk, drie bruggen en de schut- en uitwateringssluis in de Vecht. Ze verzorgden ook de buitenschoeiing van de vogelkooien. De twee kooien leverden aan huur jaarlijks 325 gulden op. Het rietgewas en wat elzen brachten jaarlijks circa 200 gulden op. De verpachting van de visserij, het grasgewas op de ringdijk en nog 4 morgen land vormden een inkomstenpost van 175 gulden. Tegenover het totaal van 600 gulden aan inkomsten stond een bedrag van 60 gulden aan lasten. De laatste werden gevormd door de 200e penning, de recognitie van de vogelkooien en de dijklasten.

Dijkgraaf en heemraden zonder gezag

Om de lasten te kunnen invorderen gebruikten de drie hoofdingelanden voor zichzelf de titel 'dijkgraaf en heemraden van het Naardermeer'. Onder deze gezag veronderstellende naam verpachtten zij ook het riet en inden de inkomsten ervan. De taxatie van de 200e penning en die voor de recognitie van de vogelkooien geschiedde door de staat. Het bedrag werd wel door de hoofdingelande die op dat moment penningmeester was, ingevorderd. Hij moest daarover ook verantwoording afleggen. In 1722 had een penningmeester dat niet goed gedaan en was daarom afgezet. Als ingezetenen van het Naardermeer echter weigerden om de 200e penning of de recognitie voor een vogelkooi te betalen, hadden de hoofdingelanden geen mogelijkheid om zelf tot invordering over te gaan. Dat moest via de rechter verlopen.
Dat laatste was voor Van Limborch een belangrijk punt. Kennelijk miste het bestuur van hoofdingelanden de vereiste autoriteit. Toen ook bleek dat Boon, Rutgers en Dorville hun eigendommen in het Naardermeer hadden verkregen door middel van transporten die voor het gerecht van de stad Naarden waren gedaan, werd het duidelijk dat een bestuur van dijkgraaf en heemraden in het Naardermeer in feite al lang niet meer bestond. Het laatste transport dat nog ten overstaan van een College van dijkgraaf en heemraden van het Naardermeer was gepasseerd, bleek van 1645 te dateren en dat was dus al meer dan een eeuw geleden.

De teloorgang van een bestuur

Mr. Frans van Limborch was vervolgens zo vriendelijk om voor de eigenaren van het Naardermeer een brief te concipiëren waarmee de heren zich tot Gecommitteerde Raden zouden kunnen richten. In het bewaard gebleven concept lezen we dat de teloorgang van de autonomie van het Naardermeer langs een natuurlijke weg is verlopen. Totdat in 1672 de dijken van het Naardermeer voor een tweede keer, in verband met de veiligheid van Holland, waren doorgestoken, had een College van dijkgraaf en heemraden de jurisdictie over het Naardermeer gevoerd. Slechts een klein stukje van het meer was boven water gebleven. De eigenaren hadden daarna nog wel het bestuur over het meer gevoerd en het recht behouden om de visserij, het riet en de biezen te verpachten, maar het College van dijkgraaf

omroeper 2012 nr4.indd 28 03-11-11 12:50

en heemraden was uitgestorven. In hun plaats waren ook geen anderen aangesteld. Daardoor was het bestuur in handen gekomen van eigenaren die niet onder ede waren gebracht als toezichthouders van het Naardermeer. Het toenmalige bestuur miste daardoor de juiste autoriteit om de Liberale Gift te innen. Door het ontbreken van dat bevoegde gezag had de Magistraat van Naarden de civiele jurisdictie van een groot gedeelte van het Naardermeer maar op zich genomen.

In het concept werd verder nog gesteld dat de eigenaren van het Naardermeer best bereid waren om het land te dienen. Maar als de heren tot commissarissen benoemd zouden worden om de Liberale Gift te innen, zou dat meer kosten met zich mee kunnen brengen dan de opbrengst van de 'bede' zelf. Wie de inning van deze vermogensheffing uiteindelijk in het Naardermeer heeft verricht, weten we niet, maar laten we besluiten met een toepasselijk rijmpje (5) uit 1747.

Aan alle Ingezetenen van Holland.
Gij die gereed staat voor Uw' wettige overheid,
en t' Albeschouwend oog, met eden te verklaren,
dat gij tot het behoud van haardsteden en altaren
zult geven naar de wet, die zonder onderscheid,
zo wijs en redelijk aan ons is voorgeschreven,
bevlek Uw ziel tog niet, of vreest de zwaare straf
die Ananias en Sapphira rukte in t'graf,
maar wilt blijmoedig twee of meer van t'hondert geven,
de Alzegenaar kent tot een penning Uw balans,
en Uwe gift geschied alleen van Uw avans.

Noten:

1. Nationaal Archief, Den Haag. Toegangsnummer 3.20.38. Inventaris van het archief van mr. Rem. van Limborch, advocaat-fiscaal der Domeinen van Holland 1670-1685 en van zijn schoonzoon en neef mr. Frans van Limborch, advocaat-fiscaal. Inventarisnr. 21. Aanteekeningen van Mr. Frans van Limborch omtrent de jurisdictie over de ingezetenen van de Naardermeer, met bijlagen, 1747. Origineel en copie, 11 stukken.
2. Deze oorlog werd gevoerd tegen Maria Theresia's opvolging in de Oostenrijkse erflanden. Beieren, Saksen, Frankrijk en Spaans-Oostenrijk stonden tegenover Maria Theresia, Engeland en onze Republiek. Sedert 1745 werd de oorlog, behalve in Noord-Italië, alleen nog voortgezet in de Zuidelijke Nederlanden tussen de Fransen en Engels-Nederlands-Oostenrijkse troepen. De Fransen behaalden verschillende overwinningen; in 1747 drongen zij zelfs door in de Generaliteitslanden, welke inval een Oranje-revolutie in de Republiek en de verheffing van Willem IV tot erfstadhouder ten gevolge had. Bij de vrede van Aken kreeg onze Republiek de door Frankrijk veroverde gebieden terug.
3. Jan de Vries en Ad van der Woude, *Nederland 1500-1815. De eerste ronde van moderne economische groei.* Amsterdam, 2005. Zie daarin 4.2.2.3. De openbare schuld, pp. 144-162.
4. Jan Wagenaar, *Vaderlandsche Historie.* Amsterdam, 1796. Zie deel 20 p. 159.
5. Het gedichtje staat achter in een cahier met de levensloop en aantekeningen van allerlei aard van de rooms-katholieke priester Wilhelmus Mathias de Jong (1792-na 1871). Het egodocument bevindt zich in het archief van het Katholiek Documentatie Centrum in Nijmegen. Losse Archivalia, inventarisnummer 3796.

omroeper 2012 nr4.indd 29 03-11-11 12:50

De Firma A.J.A. van Norren, kruideniers in de Peperstraat te Naarden

Henk Schaftenaar

'Galerie Pouloeuff' staat er tegenwoordig op de façade van het gerestaureerde huis op de hoek Peperstraat/Turfpoortstraat. Vóór Pouloeuff was het Galerie Groll en wie hier in de jaren zestig al woonde, herinnert zich vast nog wel een snackbar in dit monumentale pand. Zestig jaar geleden kocht je daar nog koffie, thee of rozijnen en levertraan en toen Napoleon de Vesting aandeed was dat ook al het geval. In Peperstraat 24 - een stokoud huis met nostalgische trappetjes en een gewelfde kelder - zat vanouds een grutterij. Hier volgt een terugblik.

Voorgeschiedenis

Al vroeg in de 19e eeuw werd op de hoek van de Peperstraat en de Turfpoortstraat ene Kasper Lucas (1) als kruidenier genoemd en vanaf 1843 stond Hermanus Rookhuizen (1814-1900) daar te boek als grutter (2). Rookhuizen zelf was beurtschipper en zijn vrouw Neeltje Metz (1811-1881) deed de winkel, een ideale combinatie want zo was de aanvoer van handelswaar voor een groot deel in eigen hand. Rookhuizen was bepaald niet onbemiddeld en toen het met zijn vrouw wat minder ging, zocht hij een zaakwaarnemer. Zo gebeurde het dat ene Frederik Jan Slaap (1841-1907) daar achter de toonbank kwam te staan. Omstreeks 1880 handelde deze Freek er voor eigen rekening. Een bewaard gebleven nota laat zien dat hij in februari aan de firma Brix te Amsterdam 300 gulden had voldaan. Een fust cichorei, 20 kg stroop, een vaatje reuzel, een kist spek, een baal rijst en wat thee en koffie was hem voor dat bedrag geleverd (3).

Een paar dagen voordat Neeltje Rookhuizen-Metz op 17 juli 1881 overleed, verkocht Hermanus de zaak aan aannemer Evert Jan Jurriëns die om de hoek woonde. Drieduizend gulden betaalde Jurriëns voor het winkelwoonhuis met een ernaast gelegen pand. Duizend in contanten en de rest als lening. Enkele dagen later leende hij er nog eens 5000 gulden van Rookhuizen bij (4). Rookhuizen, die een liefhebber van jagen was, ging rentenieren. Hij was toen 67 jaar.

Waarom juist Jurriëns dit complex overnam begrijpen we een beetje als we weten dat zijn eerste vrouw ook een Metz was. Kennelijk bleef deze transactie binnen het circuit van aanverwanten en familie. Een relatie bestond er ook met kruidenier Freek Slaap. Hij was sinds 1870 zwager van Jurriëns en aanvankelijk ook nog timmerman in diens bedrijf. Maar in 1881 stopte Slaap als kruidenier en ging weer timmeren. Een volgende knecht van Jurriëns diende zich toen aan. Zijn naam was Abraham Johannes Adrianus van Norren en hij werd een blijvertje.

omroeper 2012 nr4.indd 30 03-11-11 12:50

Vader en moeder Van Norren-Huizinga in 1888 met v.l.n.r. de kinderen Rieka (1876), Reinaut (1879), Hendrik (1883), Carel (1884), Bertus (1877), Alida (1887), Anna (1880) en Marie (1874).

Even heeft hij het winkelpand van zijn oude baas gehuurd maar op 20 juli 1882 nam hij het complex voor 3600 gulden van hem over. Daarmee was de stichting van de 'Firma A.J.A. van Norren' een feit.

De stichter

A.J.A. van Norren werd te Naarden geboren op 21 november 1847 en was aanvankelijk timmerman. Op 11 mei 1873 trouwde hij met Anna Huizinga uit Leeuwarden (1844-1927). Acht jaar later bestond het gezin uit vijf kinderen (5) en werd hij kruidenier. 'Koopman in 't klein' werd hij door de fiscus genoemd en uit kohieren van deze dienst weten we dat zijn nieuwe vak hem een inkomen van 700 gulden opleverde in het eerste jaar. Van Norren deed er ook wat voor de gemeenschap bij: met rentenier Rookhuizen boven hem als commandant werd hij de tweede leidinggevende bij de brandspuit van Naarden.

Van Norren voerde in zijn winkel een rijk assortiment: tabak, sigaren en pijpen, koffie, thee en suiker, comestibles, schuiers en dweilen, parfumerieën, touwwerk, krenten, appelen, rozijnen en stijfsel, olie, zeep, soda en zand, kaas, boter en eieren, specerijen, biscuit, pepermunt, chocolade en suikerwerk, levertraan, petroleum, vuurmakers, bezemstelen, spek en vetwaren, azijn, lucifers, koek in kistjes,

omroeper 2012 nr4.indd 31 03-11-11 12:50

Peperstraat 24 aan het eind van de 19e eeuw. Anna van Norren-Huizinga staat in de deuropening van de winkel. Foto: Cornelis Tettero, Naarden.

enz. (6). Deze handelswaar werd in zijn tijd hoofdzakelijk per beurtschip aangevoerd. Iedere week kwamen de schippers bij hem langs om orders te noteren voor grossiers en fabrikanten. Zo staat er op een nota van Boldoot op het Singel in Amsterdam aangetekend dat de flesjes reukwater 'per schipper Streefkerk' bij Van Norren waren bezorgd.

Met het goed gereglementeerde beurtvaartbedrijf als onmisbare schakel tussen fabrikant en winkelier ontstond van meet af aan een goede relatie tussen Van Norren en Verkade in Zaandam. Ooit zat er in de verzameling Van Norren een handgeschreven offerte van Ericus Gerhardus Verkade, de oprichter van het concern, voor de levering van losse beschuiten en bolle koek bestemd voor het Naardense garnizoen. Een particulier betaalde toen een cent per beschuit. Met een omzet van 400 gulden voor crediteur Verkade was Van Norren een beste afnemer. Toen daar na 1898 ook nog biscuits en theelichten (waxine) bijkwamen, steeg deze post aan Verkadeproducten tot boven de 500 gulden (7).

De verkoop van theelichten met deze merknaam heeft kruidenier Van Norren echter niet meer mogen meemaken want op 14 april 1898 overleed hij, nog maar 50 jaar oud. Zijn weduwe Anna van Norren-Huizinga zette in haar rol van moeder en voogdes over zeven kinderen (de oudste dochter was inmiddels getrouwd) de zaak daadkrachtig voort.

omroeper 2012 nr4.indd 32 03-11-11 12:50

De zoon

Het is vooral Everardus Carel van Norren geweest die toen als dertienjarige zoon zijn moeder heeft geholpen in de zaak. In 1970 haalde hij nog wat herinneringen op uit die tijd. Het personeelsblad van Verkade heeft daar toen aandacht aan besteed (8). A.J.A. en Carel hadden immers als het ware aan de wieg gestaan van de biscuitgigant. We citeren:

Hendrik (met fiets) en Carel (op de stoep) van Norren in kruidenierskledij aan het begin van de 20e eeuw. Foto: C.J.J. Sasburg, Naarden.

'Als vijftienjarige moest ik regelmatig naar de grossier in 's-Graveland. Dan gingen we met twee man, de grote hengselmand tussen ons in. We kochten dan ook wel lampenpitten. Ja, dat kun je je niet voorstellen hè? Weet je dat in 1900 de gemeente Borne als eerste en Naarden als tweede op het elektriciteitsnet werd aangesloten? En als er boter te kort was, liepen we naar Blaricum, naar boer Rokebrand, en daar kochten we nieuwe voorraad. Ook al weer met de hengselmand.

De kruidenier van toen was heel anders gericht dan nu. Zo brandde hij veelal zelf de koffiebonen en melangeerde die totdat een samenstelling werd verkregen die "het-doen-moest". Dééd die melange het, dan kwamen er van heinde en ver mensen om die koffie te kopen. Met de thee ging het niet anders. Zuidvruchten kochten

omroeper 2012 nr4.indd 33 03-11-11 12:50

De etalage omstreeks 1915.

we rechtstreeks bij de importeur. Veelal "stomend", wat zeggen wilde dat bij de bestelling de hele partij nog op zee, in de stoomboot zat.
De kruidenier van toen had een bijzondere verantwoordelijkheid voor de inkoop. Was de inkoop goed, d.w.z. goed in kwaliteit en goed in prijs, dan kwam de verkoop vanzelf.'

Op 9 juni 1909 trouwde Carel van Norren met Aleida Franke (1880-1955) uit Oldenzaal. Op 16 augustus 1911 werd zoon August Johan Abraham geboren die later zijn vader zou opvolgen. Carel nam op 2 april 1917 de zaak van zijn moeder over (9). Door de groei van het inwonertal van de gemeente Naarden na de opheffing

Het echtpaar Van Norren-Franke met zoon Guus omstreeks 1915.

omroeper 2012 nr4.indd 34 03-11-11 12:50

Het interieur van de winkel in 1927. Het kunstwerk tegen de toonbank is een reclamebord voor levertraan van 'Draisma-van-Valkenburg'.

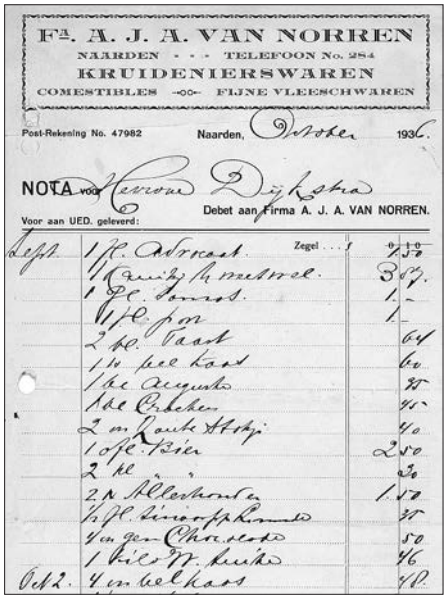
Fa. A. J. A. VAN NORREN
NAARDEN - - - TELEFOON No. 284
KRUIDENIERSWAREN
COMESTIBLES -oo- FIJNE VLEESCHWAREN
Post-Rekening No. 47982 Naarden, 1936.
NOTA voor
Debet aan Firma A. J. A. VAN NORREN.
Voor aan UED. geleverd:
Zegel

Een nota uit 1936 toen een pond kaas 60 cent kostte en een 'kruik U weet wel' fl. 3,87.

van de vesting als militair steunpunt in 1926 heeft het kruideniersbedrijf de wind mee gehad. Sindsdien is met succes aan acties gewerkt om de groeiende klantenstroom uit de nieuwe villawijken naar de Vesting te leiden. Ondanks de crisisjaren konden daardoor tal van verbeteringen in de winkel worden doorgevoerd.

Carel van Norren, die op hogere leeftijd door iedereen steevast 'Ome Carel' werd genoemd, was in Naarden een vooraanstaand man. Niet alleen als gerenommeerd kruidenier maar ook als verenigingsmens. Zestigers van nu kunnen zijn markante hoofd nog uittekenen. Carel was oprichter en voorzitter van de muziekvereniging 'Door Oefening Beter'. In 1944 werd hij tot erevoorzitter benoemd. Een groot deel van zijn leven was hij bestuurslid van de winkeliersvereniging 'De Eendracht' en op de sociëteit 'Eensgezindheid' was hij gedurende 40 jaar iedere week present.

De kleinzoon

Op 1 juli 1945 heeft Carel van Norren de zaak overgedragen aan zijn zoon Guus, kleinzoon van A.J.A. De jonge Van Norren had aanvankelijk als knecht in de zaak meegewerkt en in de tweede helft van de jaren dertig moderne vakkennis opgedaan in dienst van de grootgrutters Centra en Albert Heijn. Voor deze bedrijven werkte

omroeper 2012 nr4.indd 35 03-11-11 12:50

'Ome Carel' (1884-1973) bij het portret van zijn vader (1847-1898).

hij in Kerkrade, Helmond en Den Bosch. Op 6 juni 1939 kwam hij in het ouderlijk huis in de Peperstraat terug en op 24 oktober van dat jaar trouwde hij met Johanna Geertruida Bitter (1913) uit Laren. Het echtpaar ging wonen op het adres Sint Annastraat 54. Gedurende de oorlog werkte Guus weer bij zijn vader. Toen hij de zaak overnam, verhuisde het jonge echtpaar naar de woning boven de winkel. Zijn ouders betrokken het pand ernaast. De zaak is toen in een nieuw jasje gestoken. Op 1 augustus 1945 vond de feestelijke heropening plaats met een voor die tijd wel zeer ruim aanbod. Veel 'bonlooze' artikelen en wat eerder als een fles 'U weet wel' van onder de toonbank moest worden verkocht, konden voortaan met merknaam en al in een advertentie wor-

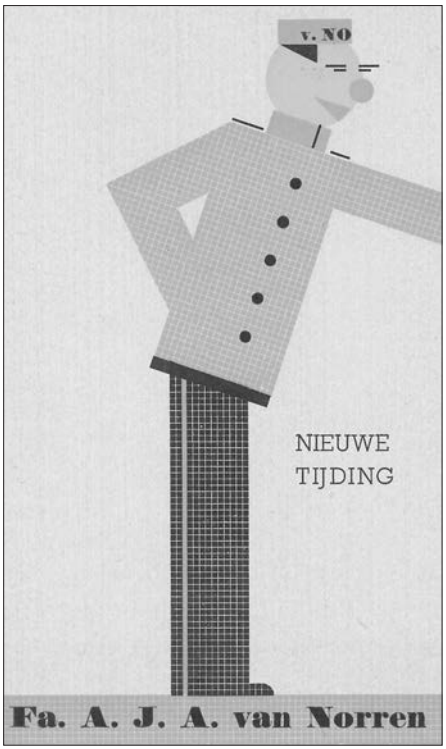

Op 1 augustus 1945 diende Guus zich met deze kaart bij de klanten aan.

omroeper 2012 nr4.indd 36 03-11-11 12:50

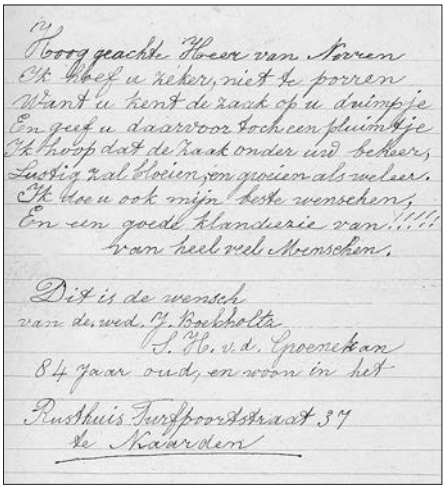

Hoog geachte Heer van Norren
Ik heb u zeker niet te porren
Want u kent de zaak op u duimpje
En geef u daarvoor toch een pluimpje
Ik hoop dat de zaak onder uw beheer,
Lustig zal bloeien, en groeien als weleer.
Ik doe u ook mijn beste wenschen,
En een goede klanderie van !!!!!
van heel veel Menschen.

Dit is de wensch
van de wed. J. Boekholtz
S. H. v. d. Groenekan
84 Jaar oud, en woon in het
Rusthuis Turfpoortstraat 37
te Naarden

De inzending van de weduwe Boekholtz uit het Rusthuis.

In 1950 bestond Naarden 600 jaar: de etalage van Van Norren getuigde van dit heuglijke feit.

Guus van Norren en zijn vrouw in de zomer van 1950 bij de festiviteiten.

den aangeprezen. Guus had ook een prijsvraag bedacht. Voor wie de beste limerick over de zaak maakte, werd een prijs van 25 gulden ter beschikking gesteld. Ook prijzen in natura moedigden de deelname aan. Veel Naarders deden mee. Gemeenteambtenaar D.D. Oldenziel uit de Pater Wijnterlaan - in 1950 was hij de schrijver van het volkslied voor Naarden - kwam met:

Hebt U 't in de krant gelezen?
De historie heeft bewezen
(Zeg 't Uw kennis en Uw vriend)
Dat Comenius Jan Amos
Door 'van Norren' werd 'bediend'.

Maar ook Henk Kuhn (onder het pseudoniem H.W. van Zandbergen), ds. Poldervaart, mr. Planten van de Plankeniers en de 84-jarige weduwe Boekholtz uit het Rusthuis in de Turfpoortstraat, deden met succes mee. De laatste dag van deze bijzondere maand werd afgesloten met de eerste naoorlogse Koninginnedag. Op initiatief van het Oranjecomité was een

omroeper 2012 nr4.indd 37 03-11-11 12:50

De winkel in 1950 met Aleida van Norren-Franke (links) en Johanna Geertruida van Norren-Bitter (midden) als bedienend personeel.

etalagewedstrijd voor de middenstand uitgeschreven. Het wekte geen verbazing dat Guus van Norren won.

In juni 1951 werd gepoogd om het oudste levensmiddelenbedrijf van Naarden naar de hoge status van 'Hofleverancier' te verheffen. Een verzoek hiertoe werd, vergezeld van een bijlage met veel adhesiebetuigingen van vooraanstaande cliënten, bij de koningin ingediend. Zo zien we nu nog wie toen door Van Norren op hun wenken bediend werden. Heel Valkeveen stond op de lijst: Albarda van Oldenheem, Van Dorp van Huizerend, Fuld van Bergerac, Dudok van Heel van De Viersprong, Van Eeghen-Boissevain van De Duinen, Dudok van Heel-Kuhn van Berghuis, Jaffé van Het Eiland, ook Van de Wall Bake van het Laarderhoogt en nog veel meer.
Guus was ervan doordrongen dat hij de gunstige naam die de zaak van oudsher had, diende hoog te houden. Een goede reputatie genoot de kruidenier niet alleen in Naarden. Ook een groot aantal ingezetenen van omliggende gemeenten kon hij tot zijn klandizie rekenen.

De fraaie sluitzegel op het couvert uit Soestdijk.

omroeper 2012 nr4.indd 38 03-11-11 12:50

Helaas lukte het toen niet om het koninklijk wapen al te mogen voeren en moest de grootofficier in speciale dienst van Hare Majesteit aan Guus meedelen dat het predikaat 'Hofleverancier' slechts bij uitzondering werd verleend; de leeftijd van zeventig jaar oud bleek nog te weinig. Wellicht zou bij een herdenking van het 75-jarig bestaan op het verzoek kunnen worden teruggekomen. Dat deed August Johan Abraham van Norren vijf jaar later dan ook en zo verkreeg hij op 14 mei 1956 het felbegeerde predikaat. Guus was erg blij met de titel en schonk aan al zijn vaste klanten een 'Grunneger Kouke', zoals een klant de lekkernij in een bedankbrief omschreef. Felicitaties van leveranciers en particulieren stroomden binnen. Al die papieren zijn bewaard gebleven en het is leuk om nu nog de sympathieke briefjes van bijvoorbeeld Ab Henselijn uit de Vesting en mevrouw Gouverne van de Valkeveenselaan te lezen. Op 24 augustus 1956 schreef Van Norren een bedankbrief aan H.M. de Koningin en beloofde daarin de zaak voort te zetten op een wijze die in overeenstemming zou zijn met de eer verbonden aan het voeren van het koninklijk wapen.

Naar Bussum

Ongeloof heerste er echter bij veel Naarders toen aan het eind van dat jaar het gerucht rondwaarde dat Van Norren naar Bussum zou vertrekken. De middenstand was kwijnende binnen de wallen en met de opkomst van de supers had Van Norren eigenlijk weinig keus. Al op 26 februari 1957 was het vertrek een voldongen feit. Van Norren zat voortaan op de Brinklaan in Bussum waar een supermoderne, gespecialiseerde delicatessenzaak was geopend. 'Traiteur-service, Wijnkoperij en Fruit-primeurs' stond er voortaan op de gevel en dat was heel wat anders dan een doorsnee kruidenier (10).

'Import uit alle werelddelen' en het koninklijk wapen op de gevel van Brinklaan 14a. In de Vesting zag men het met lede ogen aan.

Met deze verhuizing kwam de winkel in de Vesting leeg te staan. De inmiddels 72 jaar oude Carel van Norren die er als weduwnaar nog altijd naast woonde, heeft het pand toen verhuurd. Waar eerder met een koninklijk wapen boven de entree het aanzien hoog werd gehouden, rook het korte tijd later al naar patat. De status van het oude pand ging zienderogen achteruit. In 1972 besloot Carel van Norren, toen 87 jaar oud, om zijn eigendom in de Vesting te verkopen. Daarmee werd het voormalige kruidenierspand een speculatieobject en verkrotte het tot een dichtgespijkerd bouwval. Maar in de jaren tachtig diende zich een goedwillende koper aan. Deze liet

omroeper 2012 nr4.indd 39 03-11-11 12:50

het pand in 1987 grondig restaureren. De bijzonder fraai herstelde winkelpui hebben de voormalige kruideniers helaas niet meer kunnen aanschouwen. Carel overleed halverwege 1973 en zijn zoon Guus volgde hem in 1976, nog maar 65 jaar oud.

Guus van Norren in zijn Bussumse speciaalzaak.

Noten:

1. H.J. Maas en A. Maas, *De geschiedenis van Naarden. Naarden*, 1950. Zie p. 133: *Een oud levensmiddelenbedrijf.* In een halve pagina schetst Maas de geschiedenis van de Fa. A.J.A. van Norren. Het verhaaltje bevat echter veel storende fouten: Rookhuizen overleed niet in 1880 en Van Norren werd niet in 1881 de eigenaar. Ook kocht E.C. van Norren de zaak niet in 1909 van zijn moeder. Een en ander is hier nu rechtgezet.
2. Registratie transportakte notaris C.P. de Roeper te Naarden, 4 december 1843. Hermanus Rookhuizen koopt van Johanna Tubé als erfgename van haar tante Johanna Tubé, die voor haar overlijden weduwe was van winkelier Willem de Haan, het huis op de hoek van de Turfpoortstraat en de Peperstraat voor 1000 gulden. Het lijkt erop dat Rookhuizen deze zaak al eerder huurde. Mogelijk was ook Willem de Haan hier eerder kruidenier. Op 30 augustus 1849 (eveneens door notaris C.P. de Roeper) kocht Hermanus Rookhuizen er het naastgelegen perceel in de Peperstraat bij. Dat had slechts een oppervlakte van 32 ellen en was op dat moment in gebruik als bergplaats. Eigenaar was de Armenkas van Naarden die het eerder op een veiling in het Amsterdamsche Veerhuis aan de Oude Haven had gekocht. Rookhuizen betaalde er 45 gulden voor.
3. Deze nota en ook andere stukken uit de particuliere verzameling documenten over de Fa. A.J.A. van Norren werden welwillend door de heer C.A. van Norren, een achterkleinzoon van oprichter A.J.A., voor inzage ter beschikking gesteld.
4. Koopakte notaris P. Munnikhuizen te Naarden, 6 juli 1881 en hypotheekakte P. Munnikhuizen, 9 juli 1881.
5. De kinderen uit het huwelijk Van Norren-Huizinga zijn: Maria Hendrika (30-8-1874), Hendrika Catharina (29-3-1876), Bessel (4-12-1877), Siebren Rinnerts Johannes (3-5-1879), Anna (20-11-1880), Hendrik (..-1-1883), Everardus Carel (9-10-1884), Alida Johanna Adriana (12-9-1887).
6. Zie bijvoorbeeld de inventarisatie gemaakt door notaris P. Munnikhuizen te Naarden op 4 augustus 1898.
7. Andere grote leveranciers aan Van Norren waren in die tijd Meijer en Van Essen, G. Hakvoort, H. Giesen en J.G. van Balen, alle te Amsterdam. Naardense crediteuren waren onder meer: W.J. Drewis (sigaren), J.J. Hagoort (kruidenierswaren), J.W. Thüring (kruidenierswaren), J.J. Wansink (vleeswaren) en P. van Rooijen (sigaren).
8. De Kern, Personeelsblad van de Koninklijke Verkadefabrieken N.V. No. 9, 24 juli 1970.
9. Transportakte notaris K. Hoeflake te Naarden, 2 april 1917. E.C. van Norren koopt een winkelhuis met plaatsje en pakhuis, plus bovenwoningen en erven te Naarden van Anna Huizinga, weduwe van A.J.A. van Norren voor 5000 gulden.
10. Met zijn vrouw en drie zonen vertrok Guus van Norren in 1957 naar het adres Brinklaan 24a. Het bleek een goede zet. 'We moesten met de tijd mee', vertelde Guus op 1 maart 1971 toen hij de onderneming overdroeg aan zijn middelste zoon C.A. (Carel). Deze heeft met dezelfde ijver en toewijding de belangen van de klanten gediend als de drie generaties voor hem. Die traditie moest blijven. De aloude families uit de omgeving van het Bosch van Bredius en Valkeveen bleven daardoor de weg naar Van Norren vinden. 'We hebben hier klanten die de achterkleinzoons of -dochters zijn van de mensen, die in het grijze verleden de winkelbel in de Peperstraat lieten rinkelen', vertelde de nieuwe eigenaar toen met trots. In 1979 is hij echter met de zaak gestopt. Eichholz uit Amsterdam heeft het bedrijf toen overgenomen en daarmee was het met 'Hofleverancier Van Norren' als bedrijfsnaam gedaan. Guus was toen al overleden. Zijn vrouw, de weduwe Van Norren-Bitter, is daarna weer in de vesting Naarden gaan wonen, bij Aernout Stroosnijder met wie ze tot haar overlijden heeft samengewoond.

omroeper 2012 nr4.indd 40 03-11-11 12:50